

<https://jrl.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Research in Linguistics

E-ISSN: 2322-3413

18(2), 91-115

Received: 04.01.2026 Accepted: 22.06.2026

Research Paper

Validating Deictic Alignment Theory in the Translation of Persian-Turkish Modal Adverbs

Razieh Rabbani Yekta*

Assistant professor, Department of Literature and Foreign Languages, Payame Noor University, Tehran, Iran
r_ryekta@pnu.ac.ir

Abstract

This study addressed a theoretical gap concerning the mechanisms underlying "pragmatic equivalence" in translation by proposing and empirically validating "Deictic Alignment Theory" as a novel analytical framework. It tested the hypothesis that the successful translation of politeness and modality relies less on lexical fidelity than on preserving the "deictic angle"—that is, the alignment of the speaker-hearer relationship. A sequential explanatory mixed-methods design was employed, involving 180 native Persian and Turkish speakers alongside 20 professional translators. Data were collected via online instruments, including scenario-based perception questionnaires, translation tasks, and text evaluations. Quantitative analyses (employing inferential statistics, including ANOVA and correlation tests) were complemented by qualitative thematic analysis. The results indicated that deictic alignment was a stronger predictor of both "translation naturalness" and "politeness equivalence" than lexical correspondence, revealing a systematic pragmatic divergence: Persian speakers privilege solidarity (often marked by adverbs, such as *hatman*), whereas Turkish speakers prioritize overt respect (frequently signaled by adverbs like *eminlikle*). The primary conclusion was that achieving pragmatic balance in translation demands the preservation of the "deictic center" rather than mere lexical faithfulness. These findings carry concrete implications for translator training, design of machine translation systems, and facilitation of cross-cultural communication.

Keywords: Deictic Alignment, Pragmatic Equivalence, Politeness Theory, Modal Adverbs, Intercultural Communication.

Introduction

Translation has long faced challenges in achieving "pragmatic equivalence"—a goal that extends well beyond the mere transfer of propositional content. Major theoretical frameworks, from Nida's (1964) dynamic equivalence to House's (2015) translation quality assessment model, have emphasized the tension between "functional adequacy" and "formal correspondence". Concurrently, research in intercultural pragmatics has illuminated how politeness is culturally embedded and varies significantly across linguistic communities (Kecskes, 2014; Haugh, 2010). Despite these contributions, a critical gap remains: the lack of a precise, empirically grounded explanation for how interpersonal meanings—such as obligation, solidarity, and respect—are effectively transferred across languages. This raises a fundamental question: what unit of pragmatic transfer, when preserved, ensures the "naturalness" and "appropriateness" of the target text?

In response, this study proposed "Deictic Alignment Theory", which posits that the "deictic center" can serve as this foundational unit. This proposition does not dismiss the role of other pragmatic features—such as tone, modal markers, or pronouns—but rather suggests that these elements can be systematically understood in terms of the maintenance or shift of the deictic center. In languages like Persian and Turkish, modal adverbs emerge as particularly salient linguistic sites where propositional content and interpersonal pragmatic meaning intersect (Lyons, 1977; Frawley, 2013; Nuyts & Van Der Auwera, 2016). Persian adverbs, such as *hatman* and *motma'ennan*, along with their Turkish counterparts, are central

*Corresponding author

to the expression of modality (Rahimian & Amouzadeh, 2013; Taleghani, 2008; Filiz & Karakoç, 2017) while simultaneously encoding social information—regulating social distance, power hierarchies, and speaker–hearer orientation (Rentzsch, 2020). A self-aligned adverb foregrounds speaker authority, whereas an other-aligned adverb foregrounds hearer independence (Nuyts & Van Der Auwera, 2016).

The selection of Persian and Turkish as the target languages was motivated by their typological similarity—both being SOV languages—yet with notable pragmatic divergence. Persian communication tends to emphasize solidarity as realized through pronoun distinctions, self-humiliation devices, and the ritualized *ta'ārof* system (Gocheleishvili, 2024; Shiri, 2023; Ghaderi, 2025). Turkish, by contrast, encodes social hierarchies more explicitly within its grammatical structure, particularly through its pronominal system (Özer & Akcan, 2022). This combination makes the language pair particularly suited for isolating the effects of deictic alignment from purely syntactic factors. Accordingly, 3 hypotheses were tested: (H1) systematic cross-linguistic differences exist in the perception of modal adverbs; (H2) translations that preserve deictic alignment will receive higher ratings for naturalness and politeness; and (H3) deictic alignment will prove a stronger predictor of translation success than lexical correspondence.

Materials and Methods

This study employed a sequential explanatory mixed-methods design implemented across three phases to enable triangulation of perception, production, and evaluation data. Participants were recruited from university populations through convenience sampling; participation in any one phase precluded involvement in the others to mitigate potential learning effects.

Perception Task (120 participants): 60 native Persian speakers (30 female, 30 male) and 60 native Turkish speakers (30 female, 30 male) aged 20-35 years took part. All were monolingual and university-educated and had no professional translation experience. Recruitment was conducted at the University of Isfahan and Istanbul University.

Translation Task (20 participants): 20 professional bilingual translators, who were divided into two equal groups (10 Persian→Turkish, 10 Turkish→Persian), participated. "Professional translator" was operationalized according to 3 criteria: (1) a minimum of 5 years of continuous formal translation experience; (2) possession of at least a Bachelor's degree in translation studies, linguistics, or literature; and (3) successful performance on a screening test designed to assess pragmatic awareness.

Evaluation Task (40 participants): A separate group of 20 monolingual Persian speakers and 20 monolingual Turkish speakers matched demographically to the perception task participants was recruited to assess the translation outputs.

8 written scenarios were developed, systematically controlling for 2 variables: social distance (low vs. high) and power relations (equal vs. unequal). These scenarios were pilot-tested with 10 native speakers per language to confirm naturalness, yielding satisfactory mean scores (Persian: 6.2; Turkish: 6.0). Back-translation procedures were applied to ensure pragmatic equivalence and content validity was further confirmed by 3 subject-matter experts. All questionnaires were administered via Google Forms and employed 7-point Likert scales to measure appropriateness and politeness with high internal consistency (Cronbach's $\alpha > .85$). For the translation task, participants were instructed to produce translations that "sounded natural and appropriate" and were asked to provide justification notes for their choices.

Data collection was conducted asynchronously via email. For Phases 1 and 3, recruitment emails containing consent forms were distributed; only participants, who provided informed consent, subsequently received automated questionnaire links, along with instructions for completing the tasks in a single session of approximately 20 minutes. Google Forms settings were configured to permit only one response per email address and randomize the presentation order of scenarios. For Phase 2, qualified translators received task links with a 48-hour completion window and were explicitly instructed to refrain from using machine translation tools.

To avoid circularity in the coding of deictic alignment, operational criteria were established based solely on language-internal features: (1) modal adverb type—*kesinlikle* denoting speaker authority and *eminlikle* signaling hearer respect in Turkish; *hatman* marking speaker authority and *motma'ennan* indexing hearer respect in Persian; (2) verb structure—including imperative, subjunctive, and polite forms; and (3) pronoun usage—distinguishing *to* from *shomā* in Persian and the use of the plural suffix *-iz* in Turkish. Two linguist specialists, fluent in both languages and blinded to the theoretical framework, independently classified translations into 4 categories based exclusively on these objective criteria. Inter-rater reliability was high (Cohen's $\kappa = .89$). "Lexical correspondence" was operationally defined as direct matching with the most common dictionary equivalents (Redhouse, 1972): *hatman* → *kesinlikle*; *motma'ennan* → *eminlikle*. Quantitative data were analyzed by using SPSS and employing two-way ANOVA and Pearson correlation coefficients. Qualitative data drawn from translators' justification notes were subjected to thematic analysis.

Discussion of Results and Conclusion

The findings confirmed all three hypotheses. The perception study revealed significant cross-linguistic differences. Persian speakers rated the self-aligned adverb *hatman* as significantly more polite in low-distance, obligation contexts, reflecting a cultural logic oriented toward solidarity. Conversely, *motma'ennan* was preferred in high-distance, prohibition contexts. Turkish *kesinlikle* remained preferred in obligation scenarios, while *eminlikle* was almost

exclusively reserved for formal prohibitions, demonstrating acute context sensitivity. Two-way ANOVA revealed a significant 3-way interaction between language, social distance, and power ($p < .001$, $\eta^2 = .038$) with a notable interaction of Language $\times$ Social Distance ($\eta^2 = .058$), indicating differential sensitivity to social distance across the two languages. These results confirmed Hypothesis 1, demonstrating a systematic cross-linguistic shift: Persian modal usage orients toward solidarity in close relationships, while Turkish modal usage more clearly marks hierarchical distance. The data also revealed that adverb choice is not strictly binary, suggesting gradient rather than categorical pragmatic strategies.

The translation study provided robust support for Deictic Alignment Theory. Pearson correlation demonstrated that deictic alignment strongly correlated with "translation naturalness" ($r = .68$, $p < .001$) and "politeness equivalence" ($r = .74$, $p < .001$). In contrast, "lexical correspondence" showed only weak correlations ($r \approx .30$, $p < .05$). This marked disparity confirmed Hypotheses 2 and 3, demonstrating that maintaining the deictic angle is a substantially stronger predictor of translation quality than lexical fidelity. Qualitative analysis of the translators' notes revealed 3 recurrent strategies for maintaining alignment: (1) recognizing subtle distinctions between dictionary equivalents; (2) adjusting verb structures; and (3) modifying pronouns to maintain appropriate respect.

The findings consistently pointed to a central conclusion: pragmatic equivalence in translation is a function of deictic alignment. When the deictic center is misaligned, utterances are perceived as "unnatural"—either overly familiar in formal contexts or overly distant in intimate ones. This explained observed phenomena, such as the systematic mitigation of impoliteness (Sánchez, 2015; Sidiropoulou, 2021). Deictic Alignment Theory bridged translation studies and pragmatics, linking deixis and politeness and aligned with Construal Level Theory (Trope & Liberman, 2010) by conceptualizing deictic choices as strategies for managing psychological distance. Practical applications included translator training (through deictic analysis exercises), machine translation (via alignment modules), and cross-cultural communication (to avoid pragmatic misunderstandings).

However, the study faced several limitations. The sample size (20 translators, 160 statements) fell short of the optimal sample of approximately 84 statements (40 translators) indicated by post-hoc power analysis. Geographic sampling was restricted to the Istanbul Turkish dialect, limiting generalizability. The study relied exclusively on written scenarios, excluding prosodic and nonverbal cues. Asynchronous implementation precluded verification of independence from machine translation tools and Bonferroni post-hoc tests were not conducted. Future research should address these limitations through larger samples, multi-dialectal sampling, spoken or multimodal data, controlled environments, and post-hoc testing.

Ultimately, this study demonstrated that successful translators engage in "interpersonal geometry reconstruction"—building bridges between languages and cultures by maintaining the right angle of address. Preservation of deictic alignment, rather than lexical correspondence, emerges as the key to achieving pragmatic balance in translation. The findings confirmed that maintaining the deictic center is fundamentally more important than finding literal equivalents, offering a predictive framework for understanding translation success across languages and cultures.

مقاله پژوهشی

اشارگی زبانی و تعادل منظورشناختی: اعتبارسنجی نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای در ترجمه قیدهای وجهی فارسی-ترکی

*راضیه ربانی یکتا

چکیده

این پژوهش در پاسخ به شکاف نظری پیرامون سازوکار دستیابی به «تعادل منظورشناختی» در ترجمه، «نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای» را به‌عنوان چارچوبی نوین پیشنهاد و اعتبارسنجی می‌کند. هدف، آزمون این ادعاست که ترجمه موفق مفاهیم ادب و وجهیت، نه بر پایه وفاداری واژگانی، بلکه بر حفظ «زاویه اشاره‌ای» (هم‌راستایی رابطه گوینده و شنونده) استوار است. مطالعه با شرکت ۱۸۰ گویشور بومی فارسی‌زبان و ترک‌زبان و ۲۰ مترجم حرفه‌ای، در قالب یک طرح ترکیبی انجام شد. داده‌ها از طریق پرسشنامه‌های ادراکی مبتنی بر سناریو، تکلیف ترجمه و ارزیابی متون، به‌صورت آنلاین جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها با روش‌های کمی (آمار استنباطی شامل تحلیل واریانس و همبستگی) و کیفی (تحلیل مضمون) انجام گرفت. نتایج نشان داد هم‌راستایی اشاره‌ای پیش‌بینی‌کننده‌ای قوی‌تر برای «طبیعی بودن ترجمه» و «برابری ادب» است و از معیار «تناظر واژگانی» پیشی می‌گیرد. همچنین، شکاف منظورشناختی نظام‌مندی آشکار شد: فارسی‌زبانان بر همبستگی (با قیدهایی مانند «حتماً») و ترک‌زبانان بر احترام صریح با قیدهایی مانند (eminlikle) تأکید دارند. نتیجه‌گیری اصلی این پژوهش آن است که دستیابی به تعادل منظورشناختی در ترجمه، مستلزم حفظ «کانون اشاره‌ای» است، نه صرفاً وفاداری واژگانی. این یافته کاربردهای مشخصی در آموزش مترجم، طراحی سیستم‌های ترجمه ماشینی، و تسهیل ارتباطات بین‌فرهنگی دارد.

کلیدواژه‌ها: هم‌راستایی اشاره‌ای، تعادل منظورشناختی، نظریه ادب، قیدهای وجهی، ارتباطات بین‌فرهنگی

۱. مقدمه

۱.۱. چالش محوری تعادل منظورشناختی^۱

ترجمه همواره با چالش پیچیده «تعادل منظورشناختی» دست‌وپنجه نرم کرده است؛ چالشی که فراتر از انتقال صرف «محتوای گزاره‌ای»^۲ است. نظریه‌های مطرح در ترجمه، از رویکرد کلاسیک نایدا (Nida, 1964) گرفته تا مدل «ارزیابی کیفیت ترجمه»^۳ هاوس (House, 2015)، همواره بر «کفایت کارکردی»^۴ در مقابل «تناظر صوری»^۵ تأکید نموده‌اند. از سوی دیگر، حوزه «منظورشناسی بینا فرهنگی»^۶ به خوبی نشان داده است که ادب تا چه اندازه در بافت فرهنگ تنیده شده و در میان جوامع زبانی مختلف، به‌طور معناداری متفاوت است (Kecskes, 2014; Haugh, 2010). با وجود این پیشرفت‌ها، شکافی مهم همچنان پابرجاست: فقدان توضیحی علمی و دقیق برای چگونگی انتقال موفق یا تحریف ناخواسته معانی بینا فردی – مانند الزام، همبستگی، احترام یا تحمیل – در میانه زبان‌ها. پرسش اصلی این است: واحد بنیادی انتقال منظورشناختی که با حفظ آن، «طبیعی بودن»^۷ و «تناسب»^۸ در متن مقصد تضمین می‌شود، کدام است؟ این پژوهش در پاسخ، «نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای»^۹ را به‌عنوان چارچوبی نظری پیشنهاد می‌دهد و استدلال می‌کند که «کانون اشارگی»^{۱۰} می‌تواند به‌عنوان چنین واحدی در نظر گرفته شود. البته این ادعا به معنای نادیده گرفتن سایر عناصر منظورشناختی (همچون لحن، نشانگرهای وجهی، و ضمائر) نیست؛ بلکه استدلال بر این است که این عناصر در نهایت در قالب حفظ یا تغییر کانون اشارگی قابل تحلیل و تبیین هستند. اعتبار این ادعا در بخش‌های تجربی مقاله مورد آزمون قرار گرفته است.

۲.۱. قیدهای وجهی^{۱۱} به مثابه کانون‌های اشارگی در فارسی و ترکی

در بسیاری از زبان‌ها از جمله فارسی و ترکی، قیدهای وجهی به‌عنوان کانون‌های زبانی حیاتی عمل می‌کنند که در آنها محتوای گزاره‌ای و معانی منظورشناختی بینا فردی به هم می‌پیوندند (Lyons, 1977; Frawley, 2013; Nuyts & Van Der Auwera, 2016). قیدهای فارسی مانند «حتماً» و «مطمئناً» و معادل‌های ترکی آنها، در بیان «وجهیت الزامی» نقش محوری ایفا می‌کنند (Rahimian & Amouzadeh, 2013; Taleghani, 2008; Filiz & Karakoç, 2017; Taylan & Aksu-Koç, 2011). با این حال، کارکرد این قیدها فراتر از نشان دادن درجات ضرورت یا قطعیت است. این قیدها ابزارهایی قدرتمند برای رمزگذاری اطلاعات اجتماعی به شمار می‌روند که به‌طور ظریف فاصله اجتماعی، سلسله‌مراتب قدرت و گرایش‌ات گوینده-شنونده را تنظیم می‌نمایند (حسینی، ۱۴۰۱؛ Rentzsch, 2020).

با اتکا بر پژوهش‌های بنیادین در «معناشناسی»، این پژوهش پیشنهاد می‌کند که چنین قیدهایی، «کانون‌های اشارگی» را عینیت می‌بخشند (Frawley, 2013; Lyons, 1977). کانون اشارگی، نوعی نقطه اتکای زبانی است که سخن در یک زاویه خاص، معمولاً زاویه دید گوینده یا شنونده، بر آن سوار می‌شود. برای مثال، یک قید هم‌راستا با «خود»^{۱۲}، بر اقتدار یا اصرار گوینده متمرکز است، در حالی که یک قید هم‌راستا با «دیگری»^{۱۳}، بر استقلال یا «نیازهای وجهه»^{۱۴} شنونده تأکید دارد (Nuyts & Van Der Auwera, 2016). انتخاب میان این دو گرایش، یکی از انواع اصلی راهبردهای ادب کلامی محسوب می‌شود.

¹ Pragmatic equivalence

² Propositional content

³ Translation quality assessment

⁴ Functional adequacy

⁵ Formal correspondence

⁶ Intercultural pragmatics

⁷ Naturalness

⁸ Appropriateness

⁹ Deictic Alignment Theory

¹⁰ Deictic center

¹¹ Modal adverbs

¹² Self-aligned adverb

¹³ other-aligned adverb

¹⁴ Face needs

۳. دوگانه فارسی-ترکی: مقایسه‌ای راهبردی

انتخاب زبان‌های فارسی و ترکی برای این مطالعه، دلیلی راهبردی دارد. اگرچه هر دو زبان دارای ترتیب واژه «نهاد-مفعول-فعل» هستند و تاریخچه تماس فرهنگی و زبانی قابل توجهی دارند؛ اما سیستم‌های منظورشناختی متمایزی را تشکیل داده‌اند. ارتباطات در فارسی اغلب بر همبستگی و نزدیکی بین‌فردی تأکید دارد. این ویژگی از طریق لایه‌های مختلف منظورشناختی زبان فارسی رمزگذاری می‌شود: (۱) نظام ضمائر با تمایز «تو» (صمیمی) و «شما» (مودبانه) و همچنین ساخت ناهم‌راستای «شما با فعل مفرد» که کارکردهای تعاملی خاصی را نشان می‌دهد (Nanbakhsh, 2011; Izadi, 2018)؛ (۲) ابزارهای خود-تحقیری و دیگر-بزرگ‌نمایی مانند «بنده»، «چاکر»، «قربان» در مقابل «جناب عالی»، «ارادتمند» (Ghaderi, 2025)؛ و (۳) آداب فرهنگی «تعارف» به عنوان یک نظام تشریفاتی که در آن طرفین گفتگو به طور متقابل تواضع و احترام نشان می‌دهند (Gocheleishvili, 2024; Shiri, 2023). زبان ترکی، اگرچه از صورت‌های مؤدبانه غنی است؛ اما معمولاً سلسله‌مراتب اجتماعی و احترام را به طور صریح‌تری در دستور زبان خود، به‌ویژه از طریق تمایز پیچیده در سیستم ضمائر، جای می‌دهد (Özer & Akcan, 2022). این ترکیب از «شباهت گونه‌شناختی»^۱ و «واگرایی منظورشناختی»^۲، این زوج زبانی را برای جداسازی اثرات هم‌راستایی اشاره‌ای از عوامل صرفاً نحوی، ایده‌آل می‌سازد.

این مطالعه قصد دارد «نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای» را طراحی کرده و به‌طور تجربی اعتبارسنجی نماید. بر اساس چارچوب پیشنهادی، حفظ کانون‌های اشارگی، و نه صرفاً صورت سطحی، نقشی کلیدی در دستیابی به تعادل منظورشناختی در ترجمه ایفا می‌کند. البته این ادعا نافی وجود سایر سازوکارهای تأثیرگذار (همچون لحن، نشانگرهای وجهی، یا دانش زمینه‌ای مشترک) نیست (Diyanati & Amouzadeh, 2025).

۲. پیشینه پژوهش

هدف این بخش، واکاوی سیر تکاملی مباحث مربوط به تعادل منظورشناختی در ترجمه و شناسایی شکاف‌های نظری و روش‌شناختی است که «نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای» در صدد پر کردن آنهاست. این بررسی در چهار حوزه کلیدی متمرکز خواهد بود: (۱) تکامل مفهوم تعادل در مطالعات ترجمه، (۲) نظریه‌های ادب و محدودیت‌های آنها در تحلیل بین‌زبانی، (۳) مطالعات مربوط به وجهیت به عنوان پلی بین معناشناسی و منظورشناسی، و (۴) پژوهش‌های محدود و عمدتاً مجزای مربوط به منظورشناسی در زبان‌های فارسی و ترکی.

۱.۲. تکامل مفهوم تعادل در مطالعات ترجمه: از صورت به کارکرد

مطالعات ترجمه برای دهه‌ها درگیر مسئله دستیابی به «تعادل» بوده است. گذار از مدل‌های زبانی صوری به پارادایم‌های کارکردگرا، نقطه عطفی در این مسیر بود. نایدا با معرفی مفهوم «تعادل پویا»، توجه را از وفاداری به فرم متن مبدأ، به سمت ایجاد «اثر مشابه»^۳ بر مخاطب متن مقصد معطوف کرد. این ایده بعدها توسط نظریه‌پردازانی همچون نورد (Nord, 2013) و به ویژه در مدل «ارزیابی کیفیت ترجمه» هاوزس بسط یافت. هاوزس با تمایز قائل شدن بین «ترجمه آشکار»^۴ و «ترجمه پنهان»^۵، و معرفی معیارهای «کفایت کارکردی»، چارچوبی نظام‌مند برای تحلیل انحرافات منظورشناختی فراهم آورد. اگرچه این چارچوب‌ها بنیانی ضروری برای در نظر گرفتن بافت و کارکرد فراهم کردند؛ اما عمدتاً در سطح توصیف باقی ماندند. به عبارتی، آنچه فقدان آن در این نظریه‌ها احساس می‌شود، نوعی سازوکار زبانی دقیق برای تبیین چگونگی دستیابی به تعادل منظورشناختی است. در واقع، این نظریه‌ها به ما می‌گویند که یک ترجمه «فاقد کفایت منظورشناختی» است؛ اما توضیح نمی‌دهند که این شکاف چگونه ایجاد می‌شود یا چگونه می‌توان آن را اصلاح کرد. این همان شکاف تبیینی^۶ است که پژوهش

¹ Typological Similarity

² Pragmatic Divergence

³ Equivalent effect

⁴ Overt translation

⁵ Covert translation

⁶ explanatory gap

حاضر در صدد پر کردن آن است.

۲.۲. نظریه ادب و چالش تعمیم‌پذیری بین‌فرهنگی

در حوزه منظورشناسی، نظریه ادب براون و لونسون به عنوان چارچوبی غالب، ابزاری برای تحلیل کنش‌های گفتاری در بافت اجتماعی فراهم کرد (Brown & Levinson, 1987). مدل این دو محقق بر پایه مفهوم «وجه»^۱ و راهبردهای تعدیل «کنش‌های تهدیدکننده وجه»^۲ بنا شده است. اگرچه این مدل تأثیر شگرفی داشته؛ اما از دو جهت مورد نقد جدی قرار گرفته است. نخست، مسئله سوگیری مرکز محور آنگلوآمریکایی است. وارتنبرگ (Wartenburg, 1990) و دیگران استدلال کرده‌اند که مفاهیمی چون «وجه سلبی»^۳ و «وجه ایجابی»^۴ ممکن است در فرهنگ‌هایی که «خود» به گونه‌ای متفاوت مفهوم‌پردازی می‌شود، به‌طور یکسان عمل نکنند. دوم، و مرتبط با پژوهش حاضر، این است که مدل براون و لونسون فاقد دقت زبانی لازم است. این مدل به‌طور کامل مشخص نمی‌کند که گویشوران یک زبان خاص چگونه از منابع دستوری و واژگانی موجود برای اجرای راهبردهای ادب استفاده می‌کنند. حوزه «منظورشناسی بین‌فرهنگی» به‌طور گسترده‌ای به بررسی این تفاوت‌های کاربردی پرداخته است؛ اما تمرکز آن عمدتاً بر توصیف تفاوت‌ها بوده و کمتر به ارائه یک چارچوب پیش‌بینی‌کننده برای مدیریت این تفاوت‌ها در فرایند ترجمه پرداخته است (Kecskes, 2014; Haugh, 2010). این شکاف عملیاتی^۵ مانع از کاربرد مؤثر این نظریه‌ها در تحلیل ترجمه می‌شود.

۳.۲. وجهیت: پلی میان معناشناسی و منظورشناسی

مطالعات مربوط به «وجهیت»^۶ به‌طور مستقیم به تحلیل قیدهای وجهی و سایر ابزارهای بیان موضع‌گوینده می‌پردازد. این حوزه به خوبی نشان داده است که وجهیت، تنها به بیان ضرورت یا احتمال محدود نمی‌شود، بلکه نقشی محوری در شکل‌دهی به روابط بین‌افردی و بیان ادب ایفا می‌کند. برای مثال، پژوهش‌های صورت گرفته بر روی زبان‌هایی مانند ژاپنی و کره‌ای به وضوح نشان می‌دهند که نشانگرهای وجهی چگونه برای رمزگذاری سلسله‌مراتب اجتماعی و فاصله به کار می‌روند (Molodchenko & You, 2021). اگرچه مطالعات وجهیت نقشه‌های معنایی دقیقی از بیان‌های وجهی ارائه داده‌اند؛ اما این یافته‌ها به ندرت با چالش‌های عملی ترجمه پیوند داده شده‌اند (Nuyts & Van Der Auwera, 2016). این شکاف میان‌رشته‌ای^۷ باعث می‌شود که دانش معناشناختی - منظورشناختی وجهیت در عمل ترجمه بلااستفاده بماند. نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای با تمرکز بر «کانون اشارگی» به‌عنوان واحد تحلیل، در صدد پر کردن این شکاف است و استدلال می‌کند که حفظ این کانون، کلید انتقال موفق وجهیت و ادب است.

۴.۲. پژوهش‌های مرتبط با منظورشناسی و ترجمه در فارسی و ترکی: ضرورت یک مطالعه مقایسه‌ای نظام‌مند

۴.۲.۱. مطالعات منظورشناسی فارسی و ترکی

پژوهش‌های متعددی به بررسی جنبه‌های منظورشناختی در فارسی و ترکی به صورت مجزا پرداخته‌اند. در مورد فارسی، حجم قابل توجهی از ادبیات پژوهشی به پدیده «تعارف» اختصاص یافته است (Soleimanifar, 2024; Shiri, 2023; Nanbakhsh, 2011). این مطالعات بر جهت‌گیری مبتنی بر همبستگی و مخاطب‌محوری در فرهنگ ارتباطی فارسی تأکید دارند. به‌طور مشابه، مطالعات مربوط به وجهیت در فارسی به تحلیل معناشناسی و کاربرد قیدهایی مانند «حتماً» و «شاید» پرداخته‌اند (Rahimian & Amouzadeh, 2013; Taleghani, 2008). در سوی دیگر، مطالعات زبان‌شناختی ترکی به‌طور گسترده بر سیستم پیچیده ضمایر احترام و نشانگرهای ادب دستوری تمرکز کرده‌اند (Filiz

¹ face

² Face threatening acts

³ Negative face

⁴ Positive face

⁵ operational gap

⁶ modality

⁷ Interdisciplinary gap

می‌سازند. با این حال، مشکل اصلی اینجاست که این دو رشته پژوهشی عمدتاً در انزوا نسبت به یکدیگر پیش رفته‌اند. به عبارتی، با وجود مطالعات مجزا در مورد منظورشناسی فارسی و ترکی، یک مطالعه تطبیقی نظام‌مند که به‌طور مستقیم و با روش‌شناسی کنترل‌شده به مقایسه این دو زبان بپردازد، وجود ندارد. این شکاف تطبیقی^۱ مانع از شکل‌گیری یک نظریه عمومی درباره چگونگی تعامل صورت‌های زبانی با بافت‌های فرهنگی شده است.

۲.۴.۲. مطالعات ترجمه بین فارسی و ترکی

در کنار مطالعات منظورشناسی مجزا، پژوهش‌های محدودی نیز به بررسی تطبیقی ساختارهای زبانی فارسی و ترکی در بستر ترجمه پرداخته‌اند. در مطالعه‌ای که توسط **تقی زاده زنوز** (۱۳۹۱) انجام شده، ۸۹ جفت فعل معادل فارسی-ترکی از مجموعه داستان‌های کوتاه «عزاداران بیل» (بهرام صادقی) و ترجمه ترکی آن تحلیل شده است. این پژوهش با استفاده از چارچوب «دستور وابستگی» نشان داد که حدود ۱۵ درصد از افعال معادل در دو زبان از نظر تعداد و نوع وابسته‌ها تفاوت دارند. همچنین مشخص شد که تفاوت‌های قابل توجهی در ساختار افعال سببی و وجهی دو زبان وجود دارد که می‌تواند در فرآیند ترجمه و یادگیری زبان ایجاد مشکل کند. با این وجود، هیچ مطالعه نظام‌مندی که مستقیماً به ارزیابی کیفیت ترجمه بین فارسی و ترکی با تمرکز بر جنبه‌های منظورشناختی (به ویژه قیده‌های وجهی و همراستایی اشاره‌ای) پرداخته باشد، یافت نشد. پژوهش حاضر در صدد پر کردن همین شکاف پژوهشی است.

۵.۲. جمع‌بندی پیشینه و جایگاه نظریه پیشنهادی

همانطور که مرور پیشینه نشان داد، شکاف‌های متعددی در ادبیات موجود وجود دارد. نظریه همراستایی اشاره‌ای که در این مقاله ارائه می‌شود، مستقیماً در پاسخ به این شکاف‌ها شکل گرفته است. این نظریه با تلفیق بینش‌های «اشارگی»^۲، «نظریه ادب»^۳ و «مطالعات بازآرایی نحوی-آوایی»^۴، نوعی چارچوب پیش‌بینی‌کننده و علمی ارائه می‌دهد. این چارچوب ادعا می‌کند که کانون اشارگی را می‌توان به‌عنوان واحد تحلیلی محوری برای تبیین تعادل منظورشناختی در ترجمه در نظر گرفت. موفقیت ترجمه به‌طور معناداری تابعی از حفظ «همراستایی» این کانون است. این ادعا نافی تأثیر سایر عناصر منظورشناختی (همچون لحن، نشانگرهای وجهی، و ضمائر) نیست؛ بلکه استدلال بر این است که این عناصر در نهایت در قالب حفظ یا تغییر کانون اشارگی قابل تحلیل و تبیین هستند. این مطالعه با انتخاب راهبردی زوج زبانی فارسی-ترکی و تمرکز بر قیده‌های وجهی به عنوان «کانون‌های اشارگی»، در صدد است تا این نظریه را نه تنها در یک بافت زبانی خاص، بلکه به عنوان الگویی عمومی برای پژوهش در حوزه منظورشناسی بینا فرهنگی و مطالعات ترجمه به آزمون بگذارد.

۳. پرسش‌ها و فرضیه‌های پژوهش

برای بررسی تجربی نظریه همراستایی اشاره‌ای، پرسش‌ها و فرضیه‌های زیر هدایت‌گر فرایند انجام این پژوهش هستند.

۱.۳. پرسش‌های پژوهش

۱. گویشوران بومی فارسی و ترکی در ادراک خود از ادب و مناسب‌بودن قیده‌های وجهی همراستا با «خود» و همراستا با «دیگری» در بافت‌های مختلف فاصله اجتماعی و قدرت، چه تفاوت‌هایی نشان می‌دهند؟
۲. همراستایی اشاره‌ای در مقایسه با تناظر واژگانی، تا چه حد می‌تواند طبیعی‌بودن و برابری ادب را در ترجمه جملات دستوری از فارسی به ترکی و برعکس پیش‌بینی کند؟

¹ comparative gap

² deixis

³ Politeness theory

⁴ phonological-syntactic reconstruction

۳. مترجمان حرفه‌ای هنگام مواجهه با ناهم‌راستایی‌های اشارگی بالقوه بین فارسی و ترکی از چه راهبردهایی استفاده می‌کنند و این راهبردها چگونه با موفقیت ترجمه مرتبط هستند؟

۲.۳. فرضیه‌ها

بر اساس مبانی نظری نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای و مقایسه راهبردی فارسی و ترکی، فرضیه‌های زیر آزمون شدند:

فرضیه ۱: تغییرات نظام‌مندی در ادراک قیده‌های وجهی بین دو زبان مشاهده خواهد شد، به این صورت که گویش‌وران فارسی، قیده‌های هم‌راستا با «خود» را در بافت‌های با فاصله اجتماعی کم، مودب‌تر ارزیابی می‌کنند، در حالی که گویش‌وران ترکی، قیده‌های هم‌راستا با «دیگری» را در بافت‌های با فاصله اجتماعی زیاد و عدم تقارن قدرت بالا، مودب‌تر می‌دانند.

فرضیه ۲: ترجمه‌هایی که هم‌راستایی اشاره‌ای را حفظ می‌کنند، در مقایسه با ترجمه‌هایی که ناهم‌راستایی اشاره‌ای دارند، نمرات به‌مراتب بالاتری در طبیعی‌بودن و تعادل ادب دریافت خواهند کرد.

فرضیه ۳: هم‌راستایی اشاره‌ای، پیش‌بینی‌کننده‌ای قوی‌تر برای موفقیت ترجمه نسبت به معادل‌سازی واژگانی تحت‌اللفظی بین قیده‌های وجهی مبدأ و مقصد خواهد بود.

فرضیه اول در صورت نبود تفاوت معنادار بین دو زبان یا جهت خلاف پیش‌بینی رد می‌شود. فرضیه دوم در صورت نبود همبستگی معنادار بین هم‌راستایی اشاره‌ای و شاخص‌های موفقیت ترجمه ($r < 0.3, p > 0.05$) رد خواهد شد. فرضیه سوم نیز در صورتی رد می‌شود که ضریب همبستگی «ناظر واژگانی» با شاخص‌های موفقیت ترجمه کمتر از ضریب همبستگی «هم‌راستایی اشاره‌ای» نباشد (یعنی هم‌ارز یا بیشتر باشد).

۴. چارچوب نظری: نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای

۴.۱. مبانی مفهومی اشارگی و هم‌راستایی^۱

نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای چارچوبی پیشنهادی است که تعادل در ترجمه را به عنوان حفظ هم‌راستایی زاویه بین متن مبدأ و مقصد مفهوم‌سازی می‌کند. ترجمه زمانی هم‌راستا در نظر گرفته می‌شود که رابطه بنیادین بین گوینده، شنونده و محتوای گزاره‌ای در سراسر زبان‌ها ثابت بماند، حتی اگر ساختارهای واژگانی یا نحوی مورد استفاده برای بیان آن رابطه به طور قابل توجهی متفاوت باشند. این نظریه سه سنت نظری ریشه‌دار را با یکدیگر تلفیق می‌کند:

۱. **اشارگی زبانی**^۲: با پیروی از لاینز و فروالی، نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای بر این باور استوار است که همه گفته‌ها یک «کانون اشارگی»، یک «نقطه صفر» زاویه‌ای، ایجاد می‌کنند که معنا از آن جهت می‌گیرد (Lyons, 1977; Frawley, 2013). این مرکز از اشارگی مکانی و زمانی فراتر رفته و «اشارگی اجتماعی» را در بر می‌گیرد که روابط اجتماعی را مستقیماً در دستور و واژگان رمزگذاری می‌کند.

۲. **نظریه ادب**: با بسط مدل بنیادین براون و لونسون در مورد کار وجهه، نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای یک سازوکار زبانی خاص برای چگونگی عملیاتی‌شدن ادب ارائه می‌دهد. در این نظریه، باور بر این است که انتخاب‌های اشارگی یکی از ابزارهای اولیه برای انجام کنش‌های تهدیدکننده یا حافظ وجهه هستند.

۳. **بازآرایی در ترجمه**: نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای مفهوم «بازآرایی» را از مطالعات نحوی-آوایی اقتباس می‌کند (Mazdeh, 2025). در این مطالعات، «بازآرایی» به فرآیندی گفته می‌شود که طی آن عناصر زبانی از جایگاه «پایه‌ای» یا «بنیادین» خود به سطوح سطحی‌تر حرکت می‌کنند و در این حرکت، ویژگی‌هایی مانند تکیه و آهنگ تغییر می‌کند. ادعای اصلی این است که هر ساختار سطحی را می‌توان به یک ساختار زیربنایی (پایه‌ای) بازگرداند و تفاوت‌های ظاهری را از طریق قوانین بازآرایی تبیین کرد.

در نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای، این مفهوم به حوزه منظورشناسی تعمیم داده می‌شود. سازوکار پیشنهادی به این صورت است: هر گفته دارای یک «کانون اشارگی پایه‌ای» (deictic center) است که روابط اجتماعی و زاویه دید گوینده را رمزگذاری می‌کند. در فرایند ترجمه،

¹ alignment

² Linguistic Deixis

مترجم می‌تواند صورت‌های سطحی (واژگان، ساختار نحوی، نشانگرهای وجهی) را تغییر دهد، اما اگر بتوان «ردپای» این تغییرات را تا کانون اشارگی زیربنایی دنبال کرد و آن را حفظ نمود، ترجمه موفق خواهد بود. به عبارت دیگر، «همراستایی اشاره‌ای» حاصل «بازآرایی موفق» عناصر سطحی بدون تغییر در کانون زیربنایی است.

برای مثال، جمله فارسی «حتماً به مهمانی بیا» (همراستا با خود) و ترجمه ترکی «Bu partiye kesinlikle gel» (همراستا با خود) از نظر واژگانی متفاوت هستند؛ اما می‌توان آنها را به یک «ساختار زیربنایی» (گوینده با اقتدار به شنونده‌ای نزدیک اصرار می‌کند) بازگرداند. در مقابل، ترجمه «Bu partiye eminlikle gel» (همراستا با دیگری) اگرچه از نظر واژگانی نزدیک‌تر به «حتماً» نیست؛ اما نمی‌توان آن را به همان ساختار زیربنایی بازگرداند؛ بنابراین «بازآرایی» ناموفق بوده است. شایان ذکر است که این قیاس صرفاً به عنوان یک تمثیل آموزشی مطرح شده است، نه یک همسانی کامل ساختاری. هدف، نشان دادن این نکته است که همان‌گونه که در نحو-آوایی می‌توان عناصر سطحی را به ساختارهای زیربنایی بازگرداند، در منظورشناسی ترجمه نیز می‌توان صورت‌های سطحی را به کانون اشارگی زیربنایی بازگرداند. تأیید اعتبار این قیاس نیازمند پژوهش‌های مستقل است.

۴.۱.۱. تمایز از مطالعات پیشین «تغییر اشارگی»^۲

پیش از این، پژوهش‌هایی در حوزه روایت‌شناسی و ترجمه داستان به پدیده «تغییر اشارگی» پرداخته‌اند (مانند Segal, 1995; Duchan, 1995). این مطالعات عمدتاً بر توصیف چگونگی تغییر زاویه دید راوی در متن ادبی متمرکز بوده‌اند. اما نظریه همراستایی اشاره‌ای فراتر از توصیف، به دنبال ارائه یک چارچوب پیش‌بینی‌کننده برای ارزیابی موفقیت ترجمه است. به عبارت دیگر، مطالعات پیشین به «چه اتفاقی می‌افتد» (تغییر زاویه) پرداخته‌اند، در حالی که نظریه حاضر به «چه چیزی باید حفظ شود تا ترجمه موفق باشد» (همراستایی کانون اشارگی) می‌پردازد. همچنین، این نظریه برای اولین بار مفهوم «بازآرایی» را از حوزه نحو-آوایی به منظورشناسی ترجمه تعمیم می‌دهد و معیاری عملیاتی برای سنجش «همراستایی» ارائه می‌کند.

جدول ۱- سازه‌های هسته‌ای نظریه همراستایی اشاره‌ای

Table 1- The underlying constructs of deictic alignment theory

سازه	تعریف	دلالت ترجمه
کانون اشارگی	نقطه اتکای زاویه یک گفته (معمولاً گوینده=خود یا شنونده=دیگری).	نقطه کانونی که باید در متن مبدأ شناسایی و در متن مقصد حفظ شود.
همراستایی با خود	گفته‌ای که بر اقتدار، قطعیت یا حالت درونی گوینده متمرکز است.	مستلزم متن مقصدی است که این زاویه گوینده‌محور را حفظ کند، حتی با واژه‌های متفاوت.
همراستایی با دیگری	گفته‌ای که بر استقلال، دانش یا نیازهای وجهه شنونده متمرکز است.	مستلزم متن مقصدی است که این احترام یا فراگیری مخاطب‌محور را حفظ کند.
ناهمراستایی اشاره‌ای	تغییر در کانون اشارگی در حین ترجمه (مثلاً خود → دیگری).	منجر به عدم تطابق منظورشناختی شده و ترجمه را «غیرطبیعی» بی‌ادبانه یا نامناسب جلوه می‌دهد.

۴.۲. نظریه همراستایی اشاره‌ای و گونه‌شناسی همراستایی در ترجمه

نظریه همراستایی اشاره‌ای پیش‌بینی می‌کند که موفقیت ترجمه تابعی از همراستایی اشاره‌ای است، نه وفاداری معنایی^۳. این نظریه «وفاداری»^۴ در ترجمه را به عنوان وفاداری به «هندسه بینافردی»^۵، یعنی پیکربندی این که چه کسی صاحب قدرت است، فاصله اجتماعی چیست و این‌ها چگونه از طریق زاویه زبانی رمزگذاری می‌شوند، بازتعریف می‌کند.

¹ heuristic analogy

² deictic Shift

³ Semantic fidelity

⁴ Faithfulness

⁵ interpersonal geometry

جدول ۲- انواع هم‌راستایی اشاره‌ای با مثال

Table 2- Different types of deictic alignment with examples

متن مبدأ (فارسی)	ترجمه تحت‌اللفظی به فارسی	متن مقصد (ترکی)	توجیه هم‌راستایی	
هم‌راستا با خود (Self-aligned)	«این کار رو حتماً بکن.» [دوست به دوست]	Bu işi kesinlikle yap.	«این کار را قطعاً / حتماً انجام بده»	قید kesinlikle (قطعاً) مانند «حتماً» در فارسی، بر اصرار و اقتدار گوینده تأکید دارد ← حفظ هم‌راستایی با خود
هم‌راستا با دیگری (Other-aligned)	«شما مطمئناً این کار رو نکنید.» [بیمار به پزشک]	Bunu eminlikle yapmayın.	«این را با اطمینان / مطمئناً انجام ندهید»	قید eminlikle (با اطمینان) بر احترام به قضاوت و دانش شنونده تأکید دارد و ادب و فاصله اجتماعی را حفظ می‌کند ← حفظ هم‌راستایی با دیگری
ناهم‌راستا (خود → دیگری)	«این کار رو حتماً بکن.» [دوست به دوست]	Bunu eminlikle yap.	«این را با اطمینان انجام بده»	«حتماً» (هم‌راستا با خود) به eminlikle (هم‌راستا با دیگری) ترجمه شده ← فاصله عجیب و رسمی ایجاد می‌کند ← ترجمه ناموفق
ناهم‌راستا (دیگری → خود)	«تو مطمئناً این کار رو نکن.» [ارشاد به زیردست]	Bu işi kesinlikle yapma.	«این کار را قطعاً / حتماً انجام نده»	«مطمئناً» (هم‌راستا با دیگری) به kesinlikle (هم‌راستا با خود) ترجمه شده ← بی‌ادبانه و مقطوع به نظر می‌رسد ← ترجمه ناموفق

۱. قیدهای ترکی به کاررفته در جدول:

- **kesinlikle**: به معنای «قطعاً / حتماً» است. این قید بر اصرار، اقتدار و اطمینان گوینده تأکید دارد و در موقعیت‌های صمیمی و برابر به کار می‌رود (هم‌راستا با خود).
- **eminlikle**: به معنای «با اطمینان / مطمئناً» است. این قید بر احترام به قضاوت شنونده و حفظ فاصله اجتماعی تأکید دارد و در موقعیت‌های رسمی و با عدم تقارن قدرت به کار می‌رود (هم‌راستا با دیگری).

۲. **نکته مهم**: اگرچه هر دو قید kesinlikle و eminlikle در ترجمه تحت‌اللفظی به فارسی گاهی «حتماً» یا «مطمئناً» ترجمه می‌شوند؛ اما در نظام منظورشناختی زبان ترکی کارکردهای متفاوت و متمایزی دارند. نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای بر حفظ این کارکرد منظورشناختی (هم‌راستایی با خود یا دیگری) تأکید دارد، نه صرفاً ترجمه تحت‌اللفظی قیدها.

۳. **علامت‌گذاری**: علامت «←» در ستون توجیه به معنای «منجر به / حفظ می‌کند» است.

۵. روش‌شناسی

۱.۵. طرح پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس یک طرح ترکیبی ترتیبی-توضیحی اجرا شد. این طرح در دو مرحله اصلی اجرا شد: ابتدا یک مرحله کمی برای آزمون فرضیه‌های اصلی و سپس یک مرحله کیفی برای تفسیر عمیق‌تر نتایج کمی. این رویکرد، امکان مثلث‌سازی داده‌های حاصل از ادراک، تولید و ارزیابی را فراهم می‌کرد. نتایج مرحله ادراک (مرحله ۱) برای طراحی دقیق‌تر سناریوهای مرحله ترجمه (مرحله ۲) و نتایج تحلیل کیفی یادداشت‌های مترجمان برای تبیین دلایل موفقیت یا شکست ترجمه‌ها در مرحله ارزیابی (مرحله ۳) به کار گرفته شد.

۲.۵. شرکت‌کنندگان

در مجموع ۱۸۰ شرکت‌کننده در سه مرحله جذب شدند. برای جلوگیری از اثرات یادگیری، از شرکت‌کنندگان هر مرحله، شرکت در مراحل دیگر ممنوع بود. نمونه‌گیری به روش در دسترس^۲ از میان جامعه دانشگاهی صورت گرفت.

¹ Sequential Explanatory Design

² convenience sampling

تکلیف ادراک (۱۲۰ نفر): ۶۰ گویشور بومی (۳۰ زن، ۳۰ مرد) و ۶۰ گویشور بومی ترکی (۳۰ زن، ۳۰ مرد) در این مطالعه شرکت کردند. دامنه سنی شرکت کنندگان بین ۲۰ تا ۳۵ سال بود. همه تک‌زبان، دارای تحصیلات دانشگاهی و فاقد تجربه حرفه‌ای ترجمه بودند که از طریق اعلان‌های عمومی در دانشکده‌های ادبیات دانشگاه اصفهان و دانشگاه استانبول جذب شدند. این رویکرد اگرچه تعمیم‌پذیری نتایج را به کل جمعیت گویشوران این دو زبان محدود می‌سازد، اما دسترسی به نمونه‌ای همگن و کنترل‌شده از نظر سطح تحصیلات و سن را ممکن ساخت که هدف اولیه مطالعه بود.

تکلیف ترجمه (۲۰ نفر): ۲۰ مترجم دوزبان در دو گروه مساوی (۱۰ نفر در مسیر فارسی → ترکی و ۱۰ نفر در مسیر ترکی → فارسی) در این مطالعه شرکت کردند. «مترجم حرفه‌ای» در این پژوهش بر اساس مجموعه معیارهای زیر تعریف شده است:

۱. معیار تجربی: داشتن حداقل ۵ سال سابقه کار رسمی و مستمر در دارالترجمه‌های معتبر یا به عنوان مترجم آزاد با ارائه نمونه کار و فاکتورهای رسمی.

۲. معیار مدرکی: دارا بودن حداقل مدرک کارشناسی در یکی از رشته‌های مترجمی، زبان‌شناسی یا ادبیات (با تأیید ریزنمرات).

۳. معیار عملکردی (آزمون غربالگری): همه داوطلبان یک آزمون غربالگری متشکل از ۵ جمله با چالش منظورشناختی (شامل قیده‌ای وجهی و ساختارهای دستوری مرتبط با ادب) را ترجمه کردند. افرادی وارد مطالعه شدند که:

- ترجمه آن‌ها توسط دو ارزیاب مستقل نمره حداقل ۶ از ۷ را در مقیاس «طبیعی بودن برای زبان مقصد» کسب کند.
- در یادداشت‌های توجیهی خود به جنبه‌های منظورشناختی و بافتی ترجمه اشاره کرده باشند (نه صرفاً معادل‌یابی واژگانی).

۴. **معیار حذف:** مترجمانی که عمدتاً بر ترجمه متون فنی، حقوقی یا اداری بدون چالش منظورشناختی تمرکز داشتند، از مطالعه حذف شدند.

بدین ترتیب، تمایز «مترجم حرفه‌ای» از «غیرحرفه‌ای» بر اساس فقدان هر یک از معیارهای فوق (به ویژه نمره زیر ۶ در آزمون غربالگری، کمتر از ۵ سال سابقه، یا نداشتن مدرک مرتبط) امکان‌پذیر شده است.

- **تکلیف ارزیابی (۴۰ نفر):** یک گروه جداگانه متشکل از ۲۰ گویشور تک‌زبان فارسی و ۲۰ گویشور تک‌زبان ترکی که از نظر جمعیت‌شناختی (سن و جنسیت) با گروه ادراک مطابقت داشتند. این گروه خروجی تکلیف ترجمه را ارزیابی کردند.
- برای تکلیف ادراک، دعوت‌نامه برای ۲۰۰ نفر (۱۰۰ فارسی‌زبان، ۱۰۰ ترکی‌زبان) ارسال شد. از این میان، ۱۴۰ نفر پرسشنامه را شروع کردند و ۱۲۰ نفر آن را به طور کامل تکمیل کردند (نرخ تکمیل: ۸۵.۷٪). برای تکلیف ترجمه، دعوت‌نامه برای ۴۰ مترجم حرفه‌ای ارسال شد. ۲۸ نفر آزمون غربالگری را شروع کردند، ۲۲ نفر آن را تکمیل کردند، و در نهایت ۲۰ نفر واجد شرایط وارد مطالعه شدند (نرخ پذیرش نهایی: ۵۰٪). برای تکلیف ارزیابی، از ۶۰ نفر دعوت به عمل آمد، ۴۸ نفر شروع کردند و ۴۰ نفر تکمیل کردند (نرخ تکمیل: ۸۳.۳٪). از تمام شرکت کنندگان رضایت آگاهانه کتبی گرفته شد. جدول زیر مشخصات جمعیت‌شناختی شرکت کنندگان را نشان می‌دهد:

جدول ۳- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت کنندگان

Table 3- Participants' Demographic Features

گروه	تعداد	جنسیت (زن/مرد)	تحصیلات (میانگین سال)
فارسی‌زبانان (ادراک)	۶۰	۳۰/۳۰	۱۶.۲ (۱.۸)
ترکی‌زبانان (ادراک)	۶۰	۳۰/۳۰	۱۶.۵ (۱.۶)
مترجمان فارسی → ترکی	۱۰	۴/۶	۱۸.۳ (۲.۱)
مترجمان ترکی → فارسی	۱۰	۵/۵	۱۸.۱ (۱.۹)

همه شرکت کنندگان در دامنه سنی ۲۰ تا ۳۵ سال قرار داشتند. میانگین سنی گروه‌های ادراک (فارسی‌زبانان و ترکی‌زبانان) به ترتیب ۲۵.۴ و ۲۶.۱ سال و گروه‌های مترجم ۳۴.۷ و ۳۳.۹ سال بود. تفاوت معناداری از نظر سن بین گروه‌ها وجود نداشت (برای گروه ادراک $p > 0.05$; برای گروه مترجمان $p > 0.05$). بنابراین، سن به عنوان متغیر مخدوش کننده در تحلیل‌های بعدی لحاظ نشد.

۳.۵. مطالب مورد استفاده و ابزارها

مطالب اصلی مورد استفاده شامل هشت سناریوی کوتاه بود که به صورت نوشتاری ارائه و در قالب آنها، دو متغیر مستقل به طور نظام‌مند کنترل شدند: ۱. فاصله اجتماعی (کم در مقابل زیاد) و ۲. مناسبات قدرت (برابر در مقابل نامتقارن).

سناریوهای مورد استفاده در این پژوهش به صورت مصنوعی (ساخته شده) بر اساس چارچوب نظری پژوهش و با الهام از الگوهای زبانی رایج در متون نمایشی و مکالمات روزمره فارسی و ترکی طراحی شدند. برای اطمینان از طبیعی بودن و عدم ساختگی بودن سناریوها، تمامی سناریوها در مرحله آزمایشی (pilot) در اختیار ۱۰ گویشور بومی هر دو زبان قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا میزان «طبیعی بودن» و «قابل‌باور بودن» هر سناریو را در مقیاس ۷ درجه‌ای ارزیابی کنند. میانگین نمرات طبیعی بودن برای سناریوهای فارسی ۶.۲ و برای سناریوهای ترکی ۶.۰ بود که نشان‌دهنده طبیعی بودن قابل قبول سناریوهاست. همچنین، از شرکت‌کنندگان مرحله آزمایشی خواسته شد تا پیشنهاد‌های خود را برای بهبود سناریوها ارائه دهند که منجر به ویرایش جزئی در دو سناریو شد.

برای اطمینان از معادل‌سازی منظورشناختی^۱ سناریوهای فارسی و ترکی، از روش ترجمه معکوس^۲ استفاده شد. سناریوهای فارسی ابتدا توسط یک مترجم حرفه‌ای دوزبانه (فارسی-ترکی) به ترکی ترجمه شد. سپس، ترجمه ترکی توسط مترجم دیگری که از نسخه اصلی فارسی بی‌اطلاع بود، مجدداً به فارسی بازگردانده شد. دو زبان‌شناس متخصص (یکی فارسی‌زبان و یکی ترکی‌زبان) نسخه اصلی فارسی و نسخه بازگردانده شده به فارسی را از نظر معادل‌سازی منظورشناختی (نه لفظی) مقایسه کردند. در مواردی که تفاوت معناداری در معنا یا بار منظورشناختی مشاهده می‌شد، سناریوها بازبینی و فرایند تکرار شد. این فرایند برای سناریوهای ترکی به فارسی نیز به طور متقارن انجام شد. در نهایت، روایی محتوایی سناریوها توسط سه متخصص زبان‌شناسی و مطالعات ترجمه تأیید گردید.

این سناریوها طی یک مرحله آزمایشی^۳ طراحی و اعتبارسنجی شدند. در این مرحله، ۱۰ دانشجو (۵ فارسی‌زبان و ۵ ترکی‌زبان) که در نمونه اصلی حضور نداشتند، سناریوها را از نظر وضوح، طبیعی بودن و عدم ابهام بررسی کردند. بازخورد آن‌ها منجر به ویرایش جزئی در برخی سناریوها شد. (برای مشاهده مجموعه کامل سناریوها و ترجمه‌های بازگشتی، رجوع شود به پیوست الف)

جدول ۴- طراحی سناریو و نمونه‌های محرک

Table 4- Development of scenarios and prompts

شرط	توصیف بافت	مثال (فارسی)	مثال (ترکی)
۱. فاصله کم، قدرت برابر	دوستی به دوست دیگر اصرار می‌کند که به مهمانی بیاید.	این جشن رو حتماً بیا.	Bu partiye kesinlikle gel.
۲. فاصله کم، قدرت نامتقارن	مادری به فرزندش دستور می‌دهد که اتاقش را تمیز کند.	پسر، اتاق رو حتماً تمیز کن.	Oğlum, odanı kesinlikle temizle.
۳. فاصله زیاد، قدرت برابر	مشری به فروشنده‌ای که قبلاً او را ندیده (فاصله زیاد) می‌گوید که مطمئناً نباید کالای معیوب را به او بفروشد.	شما مطمئناً این جنس خراب رو به من نمی‌فروشید.	Bu bozuk ürünü bana kesinlikle satmazsınız.
۴. فاصله زیاد، قدرت نامتقارن	مدیری کارآموز خود را منع می‌کند که داده‌های محرمانه را به اشتراک نگذارد.	شما مطمئناً این اطلاعات رو فاش نکنید.	Siz bu bilgiyi kesinlikle paylaşmayın.

در سناریوی ۵ تا ۸ (رجوع شود به پیوست الف) کنترل‌گرها با تغییر در محتوای سناریو تکرار شدند.

- ابزار تکلیف ادراک و ارزیابی: پرسشنامه‌ها با استفاده از Google Forms طراحی شدند. هر سناریو به همراه دو مقیاس لیکرت ۷ درجه‌ای، برای مناسب بودن و میزان ادب، ارائه شد. برای سنجش پایایی ابزار، ضریب آلفای کرونباخ برای هر دو مقیاس محاسبه

¹ pragmatic equivalence

² back-translation

³ pilot stage

شد که نتایج نشان‌دهنده پایایی مطلوب بود (همانندی 85٪). (>).

- **ابزار تکلیف ترجمه:** یک صفحه وب اختصاصی با استفاده از Google Forms طراحی شد. از مترجمان خواسته شد تا ترجمه‌ای ارائه دهند که برای زبان و بافت مقصد، طبیعی و مناسب به نظر برسد. همچنین، از آنها خواسته شد تا در موارد چالش‌برانگیز، یادداشت‌های کوتاهی برای توجیه تصمیم خود ارائه دهند.

۵.۴. روش جمع‌آوری داده

با توجه به ماهیت بین‌المللی پژوهش و برای ساده‌سازی فرایند جذب و همکاری، تمام مراحل جمع‌آوری داده به صورت غیرهمزمان و از طریق ایمیل انجام شد. این روش، ضمن حفظ یکپارچگی داده‌ها، امکان مشارکت گسترده و بدون محدودیت زمانی- مکانی را فراهم می‌کند.

مراحل جمع‌آوری داده به صورت زیر اجرا شد:

۱. مرحله ۱ (ادراک) و مرحله ۳ (ارزیابی):

- **جذب و رضایت:** برای هر دو گروه (ادراک و ارزیابی)، از طریق اعلان‌های عمومی در دانشگاه‌ها، یک ایمیل معرفی ارسال شد. این ایمیل حاوی توضیحات پژوهش و یک لینک به فرم رضایت‌نامه دیجیتال (Google Forms) بود. فقط افرادی که این فرم را تکمیل و ارسال می‌کردند، در مرحله بعد شرکت داده می‌شدند.

- **توزیع پرسشنامه:** بلافاصله پس از ثبت رضایت، یک ایمیل خودکار حاوی لینک مستقیم پرسشنامه اصلی (Google Forms) برای شرکت‌کننده ارسال می‌شد. در این ایمیل، دستورالعمل‌های زیر به وضوح ذکر شده بود:

«لطفاً این پرسشنامه را در یک جلسه و در حدود ۲۰ دقیقه تکمیل کنید. لطفاً در یک مکان آرام و بدون مزاحمت قرار داشته باشید».

- **کنترل و استانداردسازی:** برای جلوگیری از پاسخ‌های تکراری و مدیریت فرایند، تنظیمات Google Forms به گونه‌ای تعیین شد که فقط یک پاسخ برای هر آدرس ایمیل قابل ثبت باشد. همچنین، ترتیب نمایش سناریوها در پرسشنامه به صورت تصادفی برای هر شرکت‌کننده تنظیم شد. این روش، تعادل مطلوبی بین دقت علمی و امکان عملیاتی برقرار می‌کند.

۲. مرحله ۲ (ترجمه):

- این مرحله نیز به صورت نامتقارن^۱ انجام شد. مترجمان پس از تأیید صلاحیت، لینک صفحه وب اختصاصی (Google Forms) را از طریق ایمیل دریافت کردند.
- شرکت‌کنندگان بازه زمانی ۴۸ ساعته برای تکمیل تکلیف داشتند تا بتوانند در زمان مناسب خود آن را انجام دهند. در دستورالعمل‌ها از آن‌ها خواسته شد تا از استفاده از ابزارهای ترجمه ماشینی خودداری کنند.

۵.۵. تحلیل داده‌ها

در این پژوهش، برای تحلیل داده‌ها از رویکردی ترکیبی شامل روش‌های کمی و کیفی استفاده شد. در بخش اول (کدگذاری هم‌راستایی)، برای جلوگیری از مشکل دور باطل،^۲ کدگذاری بر اساس معیارهای زبانی- عملیاتی مستقل از نظریه انجام شد، نه صرفاً قضاوت مستقیم بر اساس مفهوم «هم‌راستایی». این معیارها شامل (۱) نوع قید وجهی به کاررفته (در ترکی kesinlikle به عنوان نشانگر اقتدار گوینده و eminlikle به عنوان نشانگر احترام به شنونده؛ در فارسی: «حتماً» به عنوان نشانگر اقتدار گوینده و «مطمئناً» به عنوان نشانگر احترام به شنونده)، (۲) ساختار فعل (فعل امری جمع یا مفرد، فعل التزامی، و ساختارهای مودبانه مانند «لطفاً» و «خواهشمندیم»)، و (۳) ضمیر به کاررفته («تو» در مقابل «شما» در فارسی، و اضافه شدن iz- جمع به فعل در ترکی برای احترام). دو زبان‌شناس متخصص که به هر دو زبان (فارسی و ترکی)

¹ Asynchronous

² circularity

مسلط بودند و از جزئیات نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای آگاهی نداشتند، صرفاً بر اساس این معیارهای عینی هر ترجمه را در یکی از چهار دسته (هم‌راستا با خود، هم‌راستا با دیگری، ناهم‌راستا خود → دیگری، ناهم‌راستا دیگری → خود) طبقه‌بندی کردند. برای اطمینان از اعتبار کدگذاری، پایایی بین‌ارزیاب محاسبه شد (کاپای کوهن = ۸۹/۰). در مواردی که اختلاف نظر وجود داشت، از طریق بحث به توافق رسیدند.

در این پژوهش، «تناظر واژگانی» به عنوان تطابق مستقیم قید وجهی مبدأ با رایج‌ترین معادل فرهنگ لغتی آن در زبان مقصد تعریف می‌شود. بر اساس فرهنگ‌های دوزبانه استاندارد (Redhouse Turkish-Persian Dictionary, 1972) معادل‌های پیشنهادی به این صورت است:

• «حتماً» (فارسی) kesinlikle ← (ترکی) [و نه eminlikle]

• «مطمئناً» (فارسی) eminlikle ← (ترکی) [و نه kesinlikle]

بدین ترتیب، ترجمه‌هایی که از این تطابق پیروی کنند، نمره «تناظر واژگانی کامل» (۱) و ترجمه‌هایی که از تطابق پیروی نکنند، نمره «تناظر واژگانی صفر» (۰) دریافت می‌کنند. این متغیر به عنوان یک معیار baseline (خط پایه) برای مقایسه با هم‌راستایی اشاره‌ای به کار رفته است.

در مرحله بعد، در بخش تحلیل داده‌های کمی، از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. برای بررسی اثرات زبان و بافت بر رتبه‌بندی‌های ادب، از روش تحلیل واریانس دوطرفه بهره گرفته شد. همچنین، تحلیل همبستگی پیرسون برای بررسی رابطه بین هم‌راستایی و نمرات ارزیابی به کار رفت.

در بخش تحلیل داده‌های کیفی، یادداشت‌های توجیهی مترجمان (به زبان مادری خودشان) با استفاده از «تحلیل مضمون» مورد بررسی قرار گرفت. هدف، شناسایی مضامین تکراری و استخراج راهبردهای آگاهانه یا شهودی آن‌ها بود. این تحلیل به درک عمیق‌تر فرآیندهای تصمیم‌گیری مترجمان هنگام مواجهه با چالش‌های هم‌راستایی اشاره‌ای کمک کرد.

۶. یافته‌ها

۱.۶. مطالعه ادراک: هنجارهای منظورشناختی بین‌زبانی (آزمون فرضیه ۱)

مطالعه ادراک، تفاوت‌های واضح و از نظر آماری معناداری در چگونگی ارزیابی قیده‌های وجهی توسط گویش‌وران فارسی و ترکی نشان داد.

جدول ۵- میانگین رتبه‌بندی‌های ادب (و انحراف معیار) بر اساس زبان و بافت

Table 5- The mean and standard deviation of politeness ranking based on language and context

بافت	فارسی حتماً	فارسی مطمئناً	ترکی kesinlikle	ترکی eminlikle
فاصله کم / الزام	۶.۲ (۰.۸)	۴.۱ (۱.۲)	۵.۸ (۰.۹)	۳.۲ (۱.۴)
فاصله زیاد / منع	۳.۵ (۱.۳)	۵.۹ (۰.۷)	۴.۱ (۱.۱)	۶.۱ (۰.۶)
فاصله کم / قدرت نامتقارن (الزام)	۵.۹ (۰.۹)	۴.۵ (۱.۰)	۵.۶ (۰.۸)	۳.۸ (۱.۳)
فاصله زیاد / قدرت نامتقارن (منع)	۴.۱ (۱.۱)	۶.۱ (۰.۵)	۴.۵ (۱.۰)	۶.۳ (۰.۵)

بررسی دقیق‌تر جدول ۵ نشان می‌دهد که در هر دو زبان، تفاوت میانگین نمرات دو قید در برخی بافت‌ها کمتر از حد انتظار است. در داده‌های فارسی، فاصله بین نمرات «حتماً» و «مطمئناً» در بافت «فاصله کم، قدرت نامتقارن» نسبتاً کم است (۵.۹ در مقابل ۴.۵) و در بافت «فاصله زیاد، قدرت برابر» نیز همین الگو تکرار می‌شود (۴.۱ در مقابل ۵.۹). در داده‌های ترکی نیز تفاوت میانگین kesinlikle و eminlikle در بافت «فاصله زیاد، قدرت نامتقارن» به طور قابل انتظاری بزرگ است (۴.۵ در مقابل ۶.۳)، اما در بافت «فاصله کم، قدرت برابر» این تفاوت کمتر است (۵.۸ در مقابل ۳.۲). این یافته‌ها نشان می‌دهد که انتخاب میان دو قید در هر دو زبان کاملاً دوقطبی نیست و در برخی

بافت‌های مرزی، هر دو گزینه ممکن است قابل قبول باشند. این موضوع در فرضیه اول پیش‌بینی نشده بود و می‌تواند موضوع پژوهش‌های آینده باشد.

برای بررسی دقیق‌تر تأثیر متغیرهای زبان، فاصله اجتماعی و قدرت بر درک ادب، از تحلیل واریانس دوطرفه استفاده شد. نتایج این تحلیل که در جدول 6 ارائه شده است، وجود یک تعامل سه‌گانه معنادار بین این عوامل را نشان می‌دهد ($p < 0.001$). این یافته تأیید می‌کند که ادراک ادب در فارسی و ترکی نه تنها تحت تأثیر هر یک از این متغیرهاست، بلکه ترکیب خاص آن‌ها نیز اثرات متفاوتی ایجاد می‌کند. به ویژه، اندازه اثر قابل توجه تعامل زبان $\times$ فاصله اجتماعی ($\eta^2 = 0.058$) حاکی از آن است که حساسیت به فاصله اجتماعی در دو زبان به شکل متفاوتی بر قضاوت ادب تأثیر می‌گذارد.

جدول ۶- نتایج تحلیل واریانس دوطرفه برای رتبه‌بندی‌های ادب (مطالعه ادراک)

Table 6- The results of two-way ANOVA for politeness ranking (perception study)

اثر	درجه آزادی (df)	مقدار F	مقدار p	اندازه اثر (جزئی η^2)
زبان (L)	۱، ۴۷۲	۵.۸۷	۰.۰۱۶	۰.۰۱۲
فاصله اجتماعی (SD)	۱، ۴۷۲	۴۵.۲۳	۰.۰۱ <	۰.۰۸۷
قدرت (P)	۱، ۴۷۲	۲۲.۱۵	۰.۰۱ <	۰.۰۴۵
تعامل زبان $\times$ فاصله اجتماعی (L $\times$ SD)	۱، ۴۷۲	۲۸.۹۱	۰.۰۱ <	۰.۰۵۸
تعامل زبان $\times$ قدرت (L $\times$ P)	۱، ۴۷۲	۳.۴۵	۰.۰۶۴	۰.۰۰۷
تعامل فاصله اجتماعی $\times$ قدرت (SD $\times$ P)	۱، ۴۷۲	۱۵.۶۲	۰.۰۱ <	۰.۰۳۲
تعامل سه‌گانه (L $\times$ SD $\times$ P)	۱، ۴۷۲	۱۸.۴۵	۰.۰۱ <	۰.۰۳۸

در مرحله بعد، برای سنجش رابطه بین حفظ هم‌راستایی اشاره‌ای و موفقیت ترجمه، از تحلیل همبستگی پیرسون استفاده شد. جدول ۶ ماتریس همبستگی بین متغیرهای اصلی را نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، هم‌راستایی اشاره‌ای با «طبیعی بودن ترجمه» ($r = 0.68$) و «تعادل ادب» ($r = 0.74$) همبستگی بسیار قوی دارد. در مقابل، همبستگی «تناظر واژگانی» با این دو شاخص موفقیت، ضعیف و حاشیه‌ای است ($r \approx 0.3$). این شکاف آشکار در ضرایب همبستگی، پشتوانه آماری محکمی برای فرضیه‌های ۲ و ۳ فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که حفظ زاویه اشارگی نسبت به وفاداری واژگانی، پیش‌بینی‌کننده به مراتب بهتری برای کیفیت ترجمه است:

جدول ۷- ماتریس همبستگی برای سنجه‌های ارزیابی ترجمه (تعداد N=160 گفته ترجمه شده)

Table 7- The correlation matrix for translation evaluation factors (160 translated statements)

متغیر	۱	۲	۳	۴
۱. هم‌راستایی اشاره‌ای	-			
۲. طبیعی بودن ترجمه	۰.۶۸***	-		
۳. تعادل ادب	۰.۷۴***	۰.۷۱***	-	
۴. تناظر واژگانی	۰.۳۱*	۰.۲۵*	۰.۲۹*	-

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$: یادداشت

یافته‌های کلیدی:

- **اولویت انتخاب در فارسی:** قید «حتماً» در بافت‌های با فاصله کم، به‌ویژه موارد مربوط به الزام، به‌طور معناداری مؤدب‌تر ارزیابی شد. این قید به‌عنوان نشانگر هم‌راستا با «خود» برای همبستگی یا اقتدار عمل می‌کند. در مقابل، «مطمئناً» در بافت‌های با فاصله زیاد، به‌ویژه برای منع، ترجیح داده شد که نقش نشانگر هم‌راستا با «دیگری» برای احترام را ایفا می‌کند.

- **اولویت انتخاب در ترکی: Kesinlikle** انعطاف‌پذیری بیشتری نشان داد، اما همچنان در سناریوهای الزام‌مورد ترجیح قرار گرفت که آن را با کارکرد هم‌راستا با «خود» همسو می‌کند. نکته حائز اهمیت این که *eminlikle* تقریباً به‌طور انحصاری برای منع‌های رسمی محفوظ بود که حساسیت شدید به بافت و یک کارکرد واضح هم‌راستا با «دیگری» و احترام‌آمیز را نشان می‌داد. این نتایج، فرضیه ۱ را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که یک تغییر نظام‌مند بین‌زبانی وجود دارد: کاربرد وجهی در فارسی به سمت ایجاد همبستگی در روابط نزدیک جهت‌گیری شده است، در حالی که کاربرد وجهی در ترکی، فاصله سلسله‌مراتبی را به‌طور واضح‌تری مشخص می‌کند.

۲.۶. مطالعه ترجمه: هم‌راستایی به عنوان پیش‌بینی‌کننده موفقیت (آزمون فرضیه‌های ۲ و ۳)

مطالعه ترجمه، پشتیبانی قدرتمندی برای نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای فراهم کرد. تحلیل همبستگی پیرسون نشان داد که هم‌راستایی اشاره‌ای پیش‌بینی‌کننده‌ای به مراتب قوی‌تر برای موفقیت ترجمه نسبت به وفاداری واژگانی است. هم‌راستایی اشاره‌ای با «طبیعی بودن ترجمه» و «برابری میزان ادب» همبستگی قوی داشت. در مقابل، «تناظر واژگانی» همبستگی ضعیف و تنها حاشیه‌ای معنادار با همان سنج‌های موفقیت نشان داد.

جدول ۸- نمونه‌های ترجمه با کدگذاری هم‌راستایی و ارزیابی‌ها

Table 8- Translation samples with alignment and evaluation coding

متن مبدأ و بافت	ترجمه مقصد	ترجمه تحت اللفظی	هم‌راستایی	میانگین طبیعی بودن	میانگین برابری ادب
فارسی: این کار رو حتماً بکن. [دوست به دوست]	ترکی: Bu işi kesinlikle yap.	«این کار را قطعاً / حتماً انجام بده»	هم‌راستا ✓ (خود→خود)	۶.۴ (۰.۶)	۶.۱ (۰.۷)
ترکی: Bunu eminlikle yapmayın. [مدیر به کارآموز]	فارسی: شما مطمئناً این کار رو نکنید.		هم‌راستا ✓ (دیگری→دیگری)	۵.۹ (۰.۸)	۵.۸ (۰.۹)
فارسی: تو مطمئناً این کار رو نکن. [ارشد به زیردست]	ترکی: Bu işi kesinlikle yapma.	«این کار را قطعاً انجام نده»	ناهم‌راستا ✗ (دیگری→خود)	۳.۲ (۱.۳)	۲.۹ (۱.۵)
ترکی: Bu belgeyi kesinlikle yetiştirmelisin. [رئیس به کارمند]	فارسی: شما مطمئناً این سند رو درست کنید.		ناهم‌راستا ✗ (خود→دیگری)	۳.۸ (۱.۱)	۳.۵ (۱.۳)

برای نشان دادن اهمیت هم‌ترازی اشاره‌ای در عمل، چند مثال دیگر از ترجمه‌های شرکت‌کنندگان در مطالعه ارائه شده است:

• مثال ۱:

- متن مبدأ (فارسی): حتماً به جلسه فردا بیاید. [مدیر به کارمندان]
- ترجمه ناهم‌راستا (ترکی): Yarınki toplantıya kesinlikle gelin. (ترجمه تحت‌اللفظی به فارسی: قطعاً به جلسه فردا بیاید.)
- ترجمه هم‌راستا (ترکی): Yarınki toplantıya mutlaka katılmanızı rica ederiz.
- جلسه فردا شرکت کنید.)

در مثال فوق، استفاده از 'kesinlikle' در بافت رسمی، حسی از دستوری مستقیم و اقتدارگرایانه ایجاد می‌کند که در فرهنگ ارتباطی

ترکی ممکن است نامناسب باشد. در مقابل، ترجمه دوم با استفاده از ساختار مودبانه‌تر، کانون اشارگی را حفظ می‌کند.

• مثال ۲:

○ متن مبدأ (ترکی). Bu konuyu eminlikle araştırmalıyız. [همکاران هم‌سطح]

○ ترجمه ناهم‌راستا (فارسی): حتماً باید این موضوع را بررسی کنیم.

○ ترجمه هم‌راستا (فارسی): مطمئناً باید این موضوع را بررسی کنیم.

در این مثال، 'eminlikle' در ترکی حس تعهد جمعی و همکاری را منتقل می‌کند، در حالی که 'حتماً' در فارسی ممکن است حس اصرار فردی را القا کند. 'مطمئناً' در این بافت، حس مشابهی از تعهد جمعی را حفظ کرده است.

این یافته‌ها فرضیه دوم را تأیید می‌کنند مبنی بر اینکه ترجمه‌های هم‌راستا از نظر اشارگی، به‌طور معناداری طبیعی‌تر و مودب‌تر فهمیده می‌شوند. تفاوت فاحش در ضرایب همبستگی بین همراستایی اشاره‌ای و تناظر واژگانی، پشتیبانی قدرتمندی برای فرضیه ۳ فراهم می‌کند.

۳.۶. تحلیل کیفی راهبردهای مترجمان (پاسخ به پرسش پژوهش ۳)

تحلیل کیفی یادداشت‌های مترجمان، سطح بالایی از آگاهی فرازبانی و راهبردهای خاصی برای حفظ همراستایی اشاره‌ای را آشکار کرد. یکی از مترجمان اظهار داشت: «می‌دانم که *hatman* و *kesinlikle* معادل‌های فرهنگ لغتی کاملی نیستند؛ اما بین دوستان، همان حس رک‌گویی را ایجاد می‌کنند. استفاده از *eminlikle* در اینجا مانند این است که برای یک قرار بازی، کت و شلوار بپوشی، فقط یک فاصله عجیب و غیرضروری ایجاد می‌کند.» این گفته، کاربرد شهودی اصول نظریه همراستایی اشاره‌ای را نشان می‌دهد.

راهبرد دیگر که در یادداشت‌های مترجمان تکرار می‌شد، تعویض آگاهانه صورت‌های فعلی یا ضمائر برای جبران فقدان معادل وجهی مستقیم بود. برای نمونه، یکی از مترجمان در مسیر ترکی → فارسی توضیح داد: «در جمله ترکی Bu işi yapmalısın (باید این کار را بکنی)، فعل امری مستقیم وجود ندارد. اما برای انتقال حس اقتدار (هم‌راستا با خود) در فارسی، به جای گفتن «لطفاً این کار را بکن»، از فعل امری «بکن» استفاده کردم تا همان حس دستوری مستقیم حفظ شود.»

در مثالی دیگر، مترجمی در مسیر فارسی → ترکی برای حفظ احترام در بافت رسمی، ضمیر «شما» را در ترجمه ترکی با اضافه کردن -zبه فعل (ضمیر فاعلی مفعولی جمع برای احترام) جایگزین کرد: «به جای Yap (بکن)، نوشتن Yapın (بکنید - جمع/مودبانه) تا فاصله اجتماعی حفظ شود.»

این سه نمونه نشان‌دهنده سه راهبرد اصلی مترجمان حرفه‌ای در مواجهه با چالش‌های همراستایی اشاره‌ای است: (۱) تشخیص تفاوت ظریف معادل‌های فرهنگ لغتی، (۲) تغییر ساختار فعل (از التزامی به امری)، و (۳) تغییر ضمیر و ساختار فعل برای حفظ احترام در بافت رسمی.

۶. ۴. خلاصه نتایج

داده‌ها شواهد قانع‌کننده و چندوجهی برای نظریه همراستایی اشاره‌ای فراهم آوردند. مطالعه درک نشان داد که فارسی و ترکی، الگوهای اشارگی متمایزی برای قیده‌ای وجهی خود دارند که فرضیه ۱ را تأیید می‌کند. مطالعه ترجمه نشان داد مترجمانی که با حفظ کانون اشارگی، این تفاوت‌ها را مدیریت می‌کنند، به نتایج به‌مراتب بهتری دست می‌یابند که فرضیه ۲ را تأیید می‌کند. ضرایب همبستگی قوی و برتری واضح آن‌ها بر تناظر واژگانی، فرضیه ۳ را تأیید می‌کند. داده‌های کیفی نیز استدلال راهبردی پشت همراستایی اشاره‌ای موفق را بیشتر روشن می‌کنند.

۷. بحث

۷.۱. اولویت همراستایی اشاره‌ای

یافته‌های این مطالعه به‌طور پیوسته به یک نتیجه‌گیری مرکزی اشاره دارند: تعادل منظورشناختی در ترجمه، تابعی از همراستایی اشاره‌ای است.

همبستگی بالا بین هم‌راستایی و کیفیت درک‌شده نشان می‌دهد که گویشوران زبان مقصد به تغییرات در هندسه زاویه دید بسیار حساس هستند. هنگامی که کانون اشارگی ناهم‌راستا باشد، گفته در ارزیابی گویشوران زبان مقصد «غیرطبیعی» تلقی می‌شود. این غیرطبیعی بودن خود را به یکی از دو شکل نشان می‌دهد: (۱) نقض هنجارهای فاصله اجتماعی با خودمانی بودن بی جا^۱ در بافتی که اقتضای رسمیت دارد؛ (۲) نقض هنجارهای همبستگی با بیش از حد رسمی و فاصله دار بودن^۲ در بافتی که اقتضای صمیمیت دارد. در هر دو حالت، «قرارداد بینافردی» زیربنایی نقض شده است. شایان ذکر است که همبستگی قوی مشاهده شده بین هم‌راستایی و کیفیت درک‌شده، اگرچه از رابطه‌ای نظام‌مند حکایت دارد، لزوماً رابطه‌ای علی مستقیم را اثبات نمی‌کند و ممکن است تحت تأثیر متغیرهای واسطه‌ای دیگر نیز باشد. از طرفی، این مسئله، پدیده‌های مشاهده شده در سایر بافت‌های ترجمه، مانند تضعیف نظام‌مند بی ادبی را توضیح می‌دهد (Sánchez, 2015; Sidiropoulou, 2021). مترجم ممکن است یک توهین تند (یک کنش بسیار هم‌راستا با «خود») را به یک انتقاد ملایم (کنشی هم‌راستا با «دیگری») نرم کند، نه صرفاً برای «مودب بودن»، بلکه به این دلیل که معادل مستقیم و هم‌راستا با «خود» در زبان مقصد، دارای نیروی منظورشناختی‌ای خواهد بود که از نظر فرهنگی پایدار نیست. مترجم، اغلب به طور ناخودآگاه، در جست‌وجوی «تعادل اشارگی» است (Abualadas, 2019).

۲.۷. منطق فرهنگی اشارگی فارسی و ترکی

نتایج، تفاوت‌های جالبی را در الگوهای انتخاب قیده‌های وجهی در فارسی و ترکی نشان می‌دهد. ترجیح فارسی برای «حتماً» در بافت‌های همبستگی با یافته‌های پژوهش‌های پیشین در مورد نظام «تعارف» (Shiri, 2023; Soleimanifar, 2024) همسو است که بر نزدیکی بینافردی و همبستگی تأکید دارند. رک گویی هم‌راستا با «خود» در چنین بافت‌هایی، بی‌ادبانه تلقی نمی‌شود، زیرا در چارچوبی از همبستگی فرض شده عمل می‌کند (Enfield, 2000). در مقابل، ترجیح ترکی برای eminlikle در منع کردن در موقعیت‌های رسمی با پژوهش‌های مربوط به حساسیت زبان ترکی به سلسله‌مراتب قدرت و فاصله اجتماعی (Özer & Akcan, 2022; Filiz & Karakoç, 2017) همخوانی دارد. ماهیت هم‌راستا با «دیگری» eminlikle برای تصدیق استقلال و موقعیت اجتماعی شونده عمل می‌کند. البته این تفسیرها مبتنی بر یافته‌های کمی است و تعمیم آن به «مدل‌های فرهنگی» نیازمند پژوهش کیفی مستقلی است.

۳.۷. دلالت‌های نظری: پل زدن بین رشته‌ها

نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای به عنوان پلی قدرتمند بین چندین حوزه پیش‌تر جدا افتاده عمل می‌کند:

- **مطالعات ترجمه و منظورشناسی:** نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای از فهرست‌برداری توصیفی از تغییرات^۳ در ترجمه فراتر می‌رود و تبیینی علمی و پیش‌بینی‌کننده برای چرایی موفقیت برخی تغییرات و شکست برخی دیگر ارائه می‌دهد. این نظریه، تعادل را نه به عنوان محصولی ایستا، بلکه به عنوان فرایند پویای هم‌راستایی زاویه بازتعریف می‌کند.
- **اشارگی و ادب:** این نظریه ارتباط بین پدیده‌های دستوری (اشارگی) و عملی اجتماعی (ادب) را به تصویر می‌کشد و نشان می‌دهد که انتخاب‌های اشارگی فقط بازتاب‌دهنده روابط اجتماعی نیستند، بلکه آن‌ها را شکل می‌دهند.
- **همسویی با نظریه سطح تفسیر:** یافته‌های این پژوهش را می‌توان در چارچوب «نظریه سطح تفسیر»^۴ که توسط لیبرمن و تروپ (Trope & Liberman, 2010) مطرح شده است، تحلیل کرد. بر اساس این نظریه، افراد پدیده‌ها و رویدادها را در سطوح انتزاعی متفاوتی بسته به «فاصله روان‌شناختی»^۵ خود از آنها تفسیر می‌کنند. فاصله روان‌شناختی خود از چهار بعد تشکیل می‌شود: زمانی، مکانی، اجتماعی، و فرضی بودن.^۶ هرچه فاصله روان‌شناختی بیشتر باشد، تفسیر انتزاعی‌تر و هرچه کمتر باشد، تفسیر عینی‌تر و ملموس‌تر خواهد بود. ارتباط این نظریه با

¹ overly familiar

² overly distant

³ shifts

⁴ Construal Level Theory

⁵ psychological distance

⁶ hypotheticality

نظریه همراستایی اشاره‌ای از این قرار است که «همراستایی با خود» و «همراستایی با دیگری» را می‌توان به‌عنوان دو راهبرد برای مدیریت فاصله روان‌شناختی در تعاملات زبانی در نظر گرفت. انتخاب قید وجهی «حتماً» (همراستا با خود) فاصله روان‌شناختی را کاهش می‌دهد و حس مستقیم بودن، فوریت و صمیمیت را منتقل می‌کند. در مقابل، انتخاب قید «مطمئناً» (همراستا با دیگری) فاصله روان‌شناختی را افزایش می‌دهد و حس احترام، غیرمستقیم بودن و فاصله اجتماعی مناسب را ایجاد می‌کند. بنابراین، ترجمه موفق را می‌توان «تنظیم فاصله روان‌شناختی» در میان سیستم‌های فرهنگی-زبانی مختلف تعریف کرد. این همسویی نظری نشان می‌دهد که نظریه همراستایی اشاره‌ای ریشه در یافته‌های مستقل روان‌شناسی شناختی دارد و صرفاً یک ساختار نظری منفرد نیست.

۴.۷. دلالت‌های کاربردی

یافته‌های این پژوهش دلالت‌های عملی در سه حوزه دارد. نخست، در آموزش مترجم، پیشنهاد می‌شود تمرینات «تحلیل اشارگی» به برنامه درسی اضافه شود تا دانشجویان بیاموزند کانون اشارگی متن مبدأ را شناسایی و در ترجمه حفظ کنند. دوم، در ترجمه ماشینی، سیستم‌های آینده می‌توانند با «ماژول‌های همراستایی اشاره‌ای» تقویت شوند که فراتر از تطابق واژگانی، به حفظ زاویه دید نیز توجه کند. سوم، در ارتباطات بین‌فرهنگی، آگاهی از تفاوت الگوهای اشارگی فارسی و ترکی می‌تواند به دیپلمات‌ها و بازرگانان در جلوگیری از سوء تفاهم‌های منظورشناختی کمک کند.

۸. نتیجه‌گیری، محدودیت‌ها و پژوهش‌های آینده

این پژوهش با هدف معرفی و اعتبارسنجی تجربی «نظریه همراستایی اشاره‌ای» انجام شد. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که موفقیت در ترجمه، در گرو بازسازی دقیق «هندسه بینافرادی» است و نه صرفاً وفاداری به واژگان.

در پاسخ به پرسش اول پژوهش، نتایج مطالعه ادراک به روشنی نشان داد که گویشوران بومی فارسی و ترکی، در ارزیابی ادب و مناسب بودن قیده‌های وجهی، الگوهای منظورشناختی متمایزی دارند. گویشوران فارسی در بافت‌های نزدیک و همبستگی، قیده‌های همراستا با «خود» (مانند «حتماً») را مودبانه‌تر ارزیابی می‌کنند که بازتاب‌دهنده منطق فرهنگی مبتنی بر همبستگی است. در مقابل، گویشوران ترکی در موقعیت‌های رسمی و با فاصله اجتماعی بالا، قیده‌های همراستا با «دیگری» (مانند *eminlikle*) را ترجیح می‌دهند که نشان‌دهنده تأکید بر سلسله‌مراتب و احترام صریح است. این یافته، شکاف نظام‌مند بین‌فرهنگی در کاربرد اشارگی را آشکار می‌سازد.

در پاسخ به پرسش دوم، یافته‌ها اثبات کرد که همراستایی اشاره‌ای، پیش‌بینی‌کننده‌ای بسیار قدرتمندتر برای «طبیعی بودن» و «برابری ادب» در ترجمه است. ضرایب همبستگی بالای همراستایی اشاره‌ای (به ترتیب ۰.۶۸ و ۰.۷۴) در مقایسه با همبستگی ضعیف تناظر واژگانی (۰.۳۱)، به شکلی قاطع نشان داد که حفظ زاویه اشارگی، بسیار مهم‌تر از یافتن معادل تحت‌اللفظی است. بنابراین، کلید دستیابی به تعادل منظورشناختی، وفاداری به «کانون اشارگی» است، نه وفاداری به صورت سطحی کلمات.

در پاسخ به پرسش سوم، تحلیل کیفی راهبردهای مترجمان نشان داد که افراد موفق، به طور ناخودآگاه یا آگاهانه، برای حفظ همراستایی اشاره‌ای تلاش می‌کنند. آنها با تغییر ساختارهای دستوری (مانند ضمایر یا افعال) یا انتخاب گزینه‌هایی که حس مشابهی از اقتدار یا احترام را منتقل می‌کنند، شکاف‌های اشارگی بالقوه را جبران می‌نمایند. این امر حاکی از سطح بالایی از «آگاهی فرازبانی» در میان مترجمان حرفه‌ای است.

در هر حال، این پژوهش با چند محدودیت مواجه است که باید در تفسیر یافته‌ها مد نظر قرار گیرند. نخست، محدودیت حجم نمونه ترجمه: با توجه به تعداد ۲۰ مترجم و ۱۶۰ گفته ترجمه‌شده، تحلیل توان آماری پس‌آزمایشی (post-hoc power analysis) با استفاده از نرم‌افزار G*Power نسخه ۳.۱ انجام شد. برای شناسایی اندازه اثر متوسط ($r = 0.3$) با سطح معنی‌داری ۰.۰۵ و توان آماری ۰.۸۰، حجم نمونه مطلوب حدود ۸۴ گفته (حدود ۴۰ مترجم) برآورد می‌شود. بنابراین، نتایج همبستگی گزارش‌شده در جدول ۷ باید با احتیاط تفسیر شوند و تعمیم‌پذیری یافته‌ها به جامعه مترجمان حرفه‌ای نیازمند پژوهش با حجم نمونه بزرگ‌تر است. دوم، محدودیت نمونه‌گیری جغرافیایی:

شرکت کنندگان ترکی زبان صرفاً از استانبول (گوش استانبولی) انتخاب شده‌اند. این امر تعمیم‌پذیری یافته‌ها به سایر گویش‌های ترکی (مانند آذربایجانی یا آناولی) را با محدودیت مواجه می‌سازد، زیرا پژوهش‌های پیشین (مانند Rentzsch, 2020) نشان داده‌اند که الگوهای منظورشناختی گویش‌های مختلف ترکی ممکن است تفاوت‌هایی داشته باشند. سوم، محدودیت سناریوهای نوشتاری: این مطالعه به سناریوهای متنی محدود شد و لایه‌های حیاتی ارتباطی همچون آواشناسی، اشارگی مجسم و نشانه‌های غیرکلامی را که در ترجمه شفاهی نقشی کلیدی ایفا می‌کنند، در بر نگرفت. پژوهش‌های آینده با نمونه‌گیری از گویشوران مناطق مختلف ترکیه و استفاده از داده‌های شفاهی و چندوجهی می‌توانند به تعمیم‌پذیری نظریه کمک کنند.

از طرف دیگر، با وجود تأکید بر عدم استفاده از ابزارهای ترجمه ماشینی در دستورالعمل تکلیف ترجمه، به دلیل اجرای غیرهمزمان (آسنکرون) پژوهش و عدم نظارت مستقیم بر فرآیند ترجمه، امکان اطمینان کامل از عدم استفاده مترجمان از ابزارهایی مانند ChatGPT یا DeepL وجود ندارد. پژوهش‌های آینده می‌توانند با استفاده از پلتفرم‌های نظارت‌شده مانند Prolific Academic یا انجام تکلیف در محیط‌های کنترل‌شده آزمایشگاهی، این محدودیت را مرتفع سازند.

در خصوص آزمون‌های تعقیبی، آزمون تعقیبی Bonferroni برای بررسی دقیق‌تر تعامل سه‌گانه انجام نشد. این موضوع به عنوان یکی از محدودیت‌های روش‌شناختی پژوهش محسوب می‌شود و پژوهش‌های آینده می‌توانند با استفاده از این آزمون به مقایسه‌های زوجی بپردازند. در نهایت، این مطالعه «نظریه هم‌راستایی اشاره‌ای» را به عنوان چارچوبی پیش‌بینی‌کننده معرفی می‌کند. یافته‌های اولیه نشان می‌دهد که مترجمان موفق تمایل دارند با حفظ کانون اشارگی، نوعی «بازسازی هندسه بینافردی» را در ترجمه خود اعمال کنند. به عبارت دیگر، آن‌ها با بازسازی زاویه درست، پلی میان زبان‌ها و فرهنگ‌ها می‌سازند. البته تأیید قطعی این ادعا نیازمند پژوهش‌های بیشتر با حجم نمونه بزرگتر است.

تشکر و قدردانی

این پژوهش با کمک‌های علمی جناب آقای نیما عالیقدر، مدرس دانشگاه جراح پاشا در استانبول ترکیه، انجام شده است.

منابع فارسی

حسینی، سیدمحمد. (۱۴۰۱). دیالکتیک «صمیمیت» و «احترام» در یک گفت‌وگوی تلویزیونی. *پژوهش‌های زبان‌شناسی* ۱۴ (۲)، ۱۳۱-۱۵۲.
تقی‌زاده نوز، ربابه. (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای ظرفیت فعل در زبان فارسی و ترکی آذربایجانی بر مبنای دستور وابستگی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.

References

- Abualadas, O. A. (2019). Deictic shifts in fiction translation: Evidence of a more marked perspective in the translated narrative. *Indonesian Journal of Applied Linguistics* 9(2), 424-433. <https://doi.org/10.17509/ijal.v9i2.20223>
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511813085>
- Diyanati, M., & Amouzadeh, M. (2025). Deictic shifts and re-contextualization in translation: A case study of English and Persian parallel texts. *Pragmatics and Society* 16(5), 748-771. <https://doi.org/10.1075/ps.1605.diy>
- Duchan, J. F., Bruder, G. A., & Hewitt, L. E. (1995). *Deixis in narrative: A cognitive science perspective*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Enfield, N. J. (2000). The theory of cultural logic: How individuals combine social intelligence with semiotics to create and maintain cultural meaning. *Cultural Dynamics* 12(1), 35-64. <https://doi.org/10.1177/092137400001200102>
- Filiz, M. E. R. G. E. N., & karakoç, N. Y. (2017). Analyzing the translation of modal verbs and adverbs by meaning and position. *Journal of Modern Turkish Studies* 14(4), 70.
- Frawley, W. (2013). *Linguistic semantics*. Routledge.
- Ghaderi, S. (2025). How Ta'ārof works: Ritual politeness and social hierarchy in Persian communication. *Intercultural Pragmatics* 22(3), 509-544. <https://doi.org/10.1515/ip-2025-3004>
- Gocheleishvili, I. (2024). Traveling in Iran, the Taārof. In *Modern Persian, Elementary Level* (pp. 351-378). Cambridge University Press/ Anthem Press.

- Haugh, M. (2010). Intercultural (im)politeness and the micro-macro issue. In A. Trosborg (Ed.), *Pragmatics across languages and cultures* (pp. 139-167). De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110214444.2.139>
- Hosseini, S. M. (2022). Dialectics of Samimiyat ('cordiality') and Ehterām ('respect') in a Television Talk. *Journal of Researches in Linguistics* 14(2), 131-152. [In Persian]
- House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315752839>
- Izadi, A. (2018). An investigation of face in taarof. *Journal of Researches in Linguistics* 10(2), 67-82. [in Persian]
- Kecskes, I. (2014). *Intercultural pragmatics*. Oxford University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics, Vol. II*. Cambridge University Press.
- Mazdeh, M. M. (2025). Word order and stress reconstruction in Persian. *Glossa: a journal of general linguistics* 10(1), 1-38.
- Molodchenko, O., & You, S. H. (2021). Request Mitigation by Korean Learners of Russian: Power and Social Distance Factors. *Journal of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics* 25(2), 21-44.
- Nanbakhsh, G. (2011). *Persian address pronouns and politeness in interaction*. Doctoral dissertation, University of Edinburgh.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Brill.
- Nord, C. (2013). Functionalism in translation studies. In C. Millán & F. Bartrina (Eds.), *The Routledge handbook of translation studies* (pp. 201-212). Routledge.
- Nuyts, J., & Van Der Auwera, J. (2016). *The Oxford handbook of modality and mood*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199591435.001.0001>
- Özer, N., & Akcan, P. İ. (2022). A Pragmatic Function-Position Analysis of Address Terms: Tendencies in Turkish. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi* 8(2), 456-483.
- Rahimian, J., & Amouzadeh, M. (2013). Persian modal verbs and the expression of modality. *Language Research* 4(1), 21-40. [in Persian]
- Redhouse, S. J. W. (1972). *Redhouse English-Turkish Dictionary*. Redhouse Yayınevi.
- Rentzsch, J. (2020). *Modality in the Turkic languages: Form and meaning from a historical and comparative perspective* (Vol. 18). Walter de Gruyter GmbH & Co KG. <https://doi.org/10.1515/9783110660990>
- Sánchez, D. (2015). Translating impoliteness across cultures. *Translation Studies* 8(2), 145-161. <https://doi.org/10.1080/14781700.2014.943275>
- Segal, E. M. (1995). Narrative comprehension and the role of deictic shift theory. In J. F. Duchan, G. A. Bruder, & L. E. Hewitt (Eds.), *Deixis in narrative: A cognitive science perspective* (pp. 3-17). Lawrence Erlbaum Associates.
- Shiri, S. (2023). *Politeness among Iranians: Taarof use in focus*. Doctoral dissertation, University of Minnesota.
- Sidiropoulou, M. (2021). *Understanding impoliteness through translation*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-68703-8>
- Soleimanifar, S. (2024). The power of taarof in Iranian culture and various utilization. *TMP Universal Journal of Research and Review Archives* 3(2), 43-51.
- Taghizadeh Zonoz, R. (2012). *Barresi-ye moghayese-i-ye zarfiyat-e fe'l dar zaban-e Farsi va Torki-ye Azarbaijani bar mabna-ye dastur-e vabastegi* [In Persian]. Master's thesis, Alzahra University. [In Persian]
- Taleghani, A. (2008). Mood and modality in Persian. In S. Karimi, V. Samiian, & D. Stilo (Eds.), *Aspects of Iranian linguistics* (pp. 391-417). Cambridge Scholars Publishing.
- Taylan, E. E., & Aksu-Koç, A. (2011). Adverbs at the interface of tense, aspect and modality: evidence from Turkish. In B. Patard & F. Brisard (Eds.), *Cognitive approaches to tense, aspect, and epistemic modality* (pp. 101-116). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/hcp.29.05tay>
- Trope, Y., & Liberman, N. (2010). Construal-Level Theory of Psychological Distance. *Psychological Review* 117(2), 440-463. <https://doi.org/10.1037/a0018963>
- Wartenburg, T. (1990). *The Forms of Power*. Temple University Press.

پیوست‌ها

پیوست الف: سناریوی ۵ تا ۸ و ترجمه‌های بازگشتی

دستورالعمل برای شرکت کنندگان (تکلیف ادراک): «لطفاً سناریوهای کوتاه زیر و جمله گفته شده توسط شخصیت را بخوانید. میزان مناسب و مودب بودن جمله گفته شده در بافت داده شده را ارزیابی کنید».

سناریوهای فارسی (نسخه اصلی)

۵. سناریو: دوست شما اصرار دارد که حتماً به مهمانی او بیایید

گفته: حتماً باید به این مهمانی بیایی.

۶. سناریو: مادر به پسر نوجوانش دستور می‌دهد که اتاقش را تمیز کند

گفته: پسر، حتماً باید اتاق را تمیز کنی.

۷. سناریو: یک بیمار به پزشک معالجتش توصیه می‌کند که از یک عمل خاص خودداری کند.

گفته: آقای دکتر، شما مطمئناً نباید این کار را انجام دهید.

۸. سناریو: یک مدیر به کارآموز جدید هشدار می‌دهد که اطلاعات محرمانه را منتشر نکند.

گفته: شما مطمئناً نباید این اطلاعات را فاش کنید.

سناریوهای ترکی (نسخه اصلی)

۵. سناریو: Arkadaşınız, partisine kesinlikle gelmeniz için ısrar ediyor.

(دوست شما اصرار دارد که قطعاً به مهمانی او بیایید).

• گفته: Bu partiye kesinlikle gelmelisin. (شما باید قطعاً به این مهمانی بیایید).

۶. سناریو: Bir anne, genç oğluna odasını temizlemesini emrediyor. (مادر به پسر نوجوانش دستور می‌دهد که اتاقش را تمیز کند).

• گفته: Oğlum, odanı kesinlikle temizle. (پسر، اتاق را قطعاً تمیز کن)

۷. سناریو: Bir hasta, doktoruna belirli bir işlemden kaçınmasını tavsiye ediyor. (بیمار به پزشکش توصیه می‌کند که از یک

عمل خاص خودداری کند).

• گفته: Doktor Bey, bunu eminlikle yapmamalısınız. (آقای دکتر، شما مطمئناً نباید این کار را انجام دهید).

۸. سناریو: Bir müdür, yeni stajyerine gizli bilgileri paylaşmaması konusunda uyarıda bulunuyor. (مدیر به کارآموز جدیدش

هشدار می‌دهد که اطلاعات محرمانه را به اشتراک نگذارد).

گفته: Siz bu bilgiyi eminlikle paylaşmamalısınız. (شما مطمئناً نباید این اطلاعات را به اشتراک بگذارید).

پیوست ب: طرح کدگذاری هم‌راستایی اشاره‌ای

دستورالعمل برای کدگذاران: برای هر گفته متن مبدأ و ترجمه آن، لطفاً «کانون اشارگی» قید وجهی را در متن مبدأ و سپس در متن مقصد شناسایی کنید. سپس، نوع هم‌راستایی را طبقه‌بندی کنید.

مرحله ۱: شناسایی کانون اشارگی در متن مبدأ

• هم‌راستا با خود: (S) قید بر اقتدار، اصرار یا حالت درونی گوینده متمرکز است. بر آنچه «من» (گوینده) الزام می‌کنم، می‌دانم یا احساس می‌کنم تأکید دارد.

• هم‌راستا با دیگری: (O) قید بر دانش، استقلال یا نیازهای وجهه شنونده متمرکز است. به آنچه «تو» (شنونده) از قبل می‌دانی،

باید بخواهی یا با آن موافق خواهی بود، متوسل می‌شود.

مرحله ۲: شناسایی کانون اشارگی در متن مقصد

معیارهای مشابه را برای بیان وجهی ترجمه شده اعمال کنید.

مرحله ۳: طبقه‌بندی همراستایی

- همراستا $S \rightarrow S$: یا $O \rightarrow O$ زاویه اشارگی حفظ شده است.
- ناهمراستا $S \rightarrow O$: یا $O \rightarrow S$ زاویه اشارگی تغییر کرده است.

نمونه‌های کدگذاری:

- مبدأ $(S) \rightarrow$: You must do this. مقصد $(S) =$: Kesinlikle bunu yap. همراستا.
- مبدأ $(O) \rightarrow$: You certainly shouldn't do that. مقصد $(O) =$: Eminlikle onu yapma. همراستا.
- مبدأ $(S) \rightarrow$: You must do this. مقصد $(O) =$: Eminlikle bunu yap. ناهمراستا. $(S \rightarrow O)$
- مبدأ $(O) \rightarrow$: ... You certainly shouldn't... مقصد $(S) =$: Kesinlikle yapma. ناهمراستا. $(O \rightarrow S)$